

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

ŽENY V KOSMOVĚ KRONICE ČECHŮ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jana Saidlová

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Novotný

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 9. dubna 2014

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu své bakalářské práce panu magistru Jiřímu Novotnému za jeho vstřícnost, užitečné rady a trpělivost.

OBSAH

ÚVOD	3
1 OZNAČENÍ DÍLA, KOSMOVY PRAMENY, VLIV NA DALŠÍ HISTORIOGRAFICKOU ÉRU	4
2 ZOBRAZENÍ ŽENY	9
2. 1 Středověká rozpolcenost v zobrazení ženy	9
3 SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ ŽENY	10
4 PRÁVNÍ RÁMEC TEHDEJŠÍCH (MANŽELSKÝCH) POMĚRŮ	13
5 MYTICKÉ ŽENY.....	15
5. 1 Bájná Libuše.....	15
5. 2 Libušina sestra Tetka	20
5. 3 Nejstarší Krokova dcera Kazi	20
5. 4 Žena bezejmenná – autorova empatie s ohledem na dějinné události během tzv. lucké války.....	21
6 SVĚTICE.....	22
6. 1 Kněžna Ludmila	22
6. 2 Abatyše Mlada.....	24
6. 3 Hlavní iniciátoři christianizace v Čechách a vznik „jejich“ světců.....	24
7 HISTORICKÉ ŽENY	27
7. 1 Kněžna Drahomíra.....	27
7. 2 Střezislava, matka svatého Vojtěcha	28
7. 3 Pradlena Božena	28
7. 4 Břetislavova Jitka	29
7. 5 První Vratislavova manželka	30
7. 6. Druhá Vratislavova manželka – Adleita	31
7. 7 Třetí Vratislavova manželka – královna Svatava	31
7. 8 Dcera Vratislava II.....	32

7. 9 Matylda Toskánská.....	33
8 TEHDEJŠÍ MORÁLNÍ ÚPADEK S OHLEDEM NA HISTORICKÝ KONTEXT.....	36
9 ODLIŠNOST III. KNIHY KOSMOVA DÍLA	37
10 PROBLEMATIKA ZOBRAZOVÁNÍ ŽEN V KOSMOVĚ KRONICE ČECHŮ V RÁMCI DIDAKTICKÉ VYUŽITELNOSTI.....	39
ZÁVĚR	40
RÉSUMÉ.....	42
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	43
SEZNAM POUŽITÝCH ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ	45

ÚVOD

Předmětem mé bakalářské práce je zkoumání Kosmova díla. Konkrétně se zaměřím na problematiku autorova zobrazení žen v raném středověku.

Téma jsem si vybrala z důvodu svého zájmu o středověkou literaturu i o důležitou historickou epochu (středověk), která je v mnoha ohledech vnímána jako doba úpadku. Oproti starověku a novověku představuje středověk tzv. dobu temna i v zobrazování žen. Ženy opěvované v antické době středověk často dělí do odlišných kvalifikačních skupin: oslavované církevní hodnostářky (abatyše Mlada či světice Ludmila), oproti tomu ženy historické (Matylda Toskánská) či mytické (kněžna Libuše).

Cílem mé práce je zanalyzovat zobrazení středověké ženy v Kosmově Kronice Čechů, a to v historickém kontextu. Na historický kontext se odvolávám z důvodu své volby vedlejšího sloupu – historie. V tomto případě je historická gramotnost velmi důležitým instrumentem k pochopení celé problematiky žen ve středověké epoše.

Svou práci bych chtěla využít ve vzdělávací oblasti. Právě téma zobrazení ženy by mohlo být pro dnešní společnost velice zajímavou záležitostí. Vzdělávající se studentská obec může srovnávat dosavadní dobu s dobou mnohem složitější.

S příchodem křesťanství se částečně mění pohled na ženy, například ženy křesťanky jsou Kosmou označovány vlídněji, kladněji, oproti ženám pohankám. V souvislosti s kvalifikací žen na základě vyznání bychom se ovšem mohli zamyslet nad několika nejasnostmi s tím spojených, například Drahomíra, kterou Kosmas popisuje jako pohanku, je v mnoha historických pramenech znázorňována naopak jako křesťanka. Proto je důležité položit si otázku, zda Kosmas opravdu zmiňuje realistické informace, anebo zda si je nepřizpůsobil či nepřizpůsobili ti, kteří sepisovali prameny, z nichž Kosmas čerpal.

1 OZNAČENÍ DÍLA, KOSMOVY PRAMENY, VLIV NA DALŠÍ HISTORIOGRAFICKOU ÉRU

Autorství díla je možné dešifrovat dle prologů k jednotlivým knihám, kde se autor sám nazval jménem. Kosmu řadíme k autorům, kteří psali historiografické práce. Autor byl jedním z nejvýznamnějších kronikářů raného středověku. O Kosmovi jsou nám známy pouze informace, jež sám v díle uvedl. Dílo vznikalo patrně v průběhu let 1119–1125, i když nevylučujeme, že přípravy na jeho sepsání mohly probíhat dříve. Zmínka o přesném letopočtu autorova narození neexistuje, ale on sám se ve III. knize zmínil o svém věku. Nazval se starcem, kterému je přes osmdesát let. Pokud budeme tomuto údaji věřit, můžeme jeho narození datovat přibližně do roku 1045.

Autor se po absolvování pražské kapitulní školy odebral na zahraniční studia na katedrální škole u svatého Lamberta v Lutychu. Po návratu z cest se stal členem a později děkanem pražské kapituly při svatém Vítu. Kosmas v díle, respektive na počátku III. knihy kroniky, také uvádí své vysvěcení na kněze, které proběhlo roku 1099 v uherské Ostrihomi. Duchovní jako by nepřímo následoval Vojtěchův odkaz,¹ jenž stál jako jeden z mnoha duchovních feudálů Evropy u zrodu maďarského křesťanství.

Kosmas nás v díle také informuje o svém rodinném životě. Z kroniky se dozvídáme, že měl ženu a také syna Jindřicha. O své ženě Božetěše se Kosmas zmiňuje v souvislosti s jejím úmrtím v roce 1117. O datu smrti autora se dozvídáme prostřednictvím nekrologického zápisu z října roku 1125, jenž byl k dílu později přiložen jako dodatek.²

Množství odborníků se snažilo a snaží zjistit o Kosmovi co nejvíce informací, které by nám lépe přiblížily danou dobu a dle kterých bychom mohli přesněji zmapovat české dějiny raného středověku. Jen díky hagiografii, dochovaným mýtům a pověstem nemůžeme považovat historické osoby, místa dějů či události za skutečné. Kronika byla edičně vydána v Německu již na samém počátku 17. i 18. století; v Čechách se jí dostalo pozornosti vydáním F. M. Pelcla a Dobrovského roku 1783. Dnes odborníci vycházejí z Emlerovy edice ve *Fontes rerum Bohemicarum* (Prameny dějin českých) z roku 1874

¹ NOVÝ, Rostislav, ZACHOVÁ, Jana. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987, s. 193. Askrik – Anastasius sv. (zemřel 12. 11. 1036), příslušník Vojtěchova kruhu, opat břevnovského kláštera. Po odchodu z Břevnova se dostal patrně přes polské území do Uher, kde položil základy k uherské církevní organizaci, stávající se ostříhomským arcibiskupem.

² Převzato z: TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepiscectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1969. Převzato také z: KOSMAS. *Kosmova kronika česká. Stať o Kosmovi a jeho kronice*, sestavila Marie BLÁHOVÁ. Praha: Svoboda, 1972.

opatřené také paralelním českým překladem, především se ale odborně pracuje s asi nejkvalitnější edicí B. Bretholze z roku 1923. Odborně bylo dílo v Čechách zkoumáno již v 19. století (F. Palacký, 1830; H. Jireček 1892, 1894), avšak usilovněji k němu přistupovala až domácí historická věda během 2. poloviny 20. století, především pak historik D. Třeštík a literární historik O. Králík.³

Kronika Čechů (*Chronica Boemorum*) je jediným známým Kosmovým dílem. Tato historiografická práce vyniká kvalitní latinou. Autor na díle pracoval až do posledních dní svého života. Pravděpodobně kvůli nečekané smrti dílo zůstalo nedokončeno. Poslední zápis se datuje do 23. května roku 1125.

Kronika sumarizuje starší písemné materiály. Kosmas uvádí v XV. kapitole I. knihy, že při psaní kroniky měl před sebou několik rozličných pramenů. Jednalo se například o blíže nespecifikované *Privilegium* církve moravské a o *Epilogy* téže země a Čech. Autor také často čerpal z hagiografických děl, konkrétně je však dnes již obtížné stanovit, ze kterých přesně, protože kronikář uvedl, že nebude některé informace obsažené v legendách opakovat: *Neboť i jídla, kterých častěji požíváme, se přejídají.*⁴ Historikové se dnes domnívají, že autor díla čerpal nejen z hagiografie, z možné ústní tradice a rozličných zahraničních pramenů, ale především z domácích analistických záznamů vedených patrně u biskupského dvora: *Krátké analistické záznamy se táhnou celou kronikou a odlišují se svou prostotou od ostatního, na vysoké literární úrovni zpracovaného textu. Někdy se ukazuje, že jsou k tomuto textu připojeny dosti neobratně a jsou s ním dokonce v rozporu.*⁵ Anály spatřujeme právě v těch pasážích, kde autor uvádí pouze rok a heslovitou informaci o události bez dalšího bližšího komentáře.

Dušan Třeštík ve svém díle *Počátky Přemyslovců* tvrdí, že bezesporu Kosmas musel čerpat z některých velmi důležitých análů. *Ve své poslední části (1163–1197) se shodují s tzv. Výpisky z Vincencia a Jarlocha, které tu představují druhou, nezávislou redakci APOD. Jejich společná předloha vznikla okolo r. 1186 jako výtah ze starých českých análů, autor výtahů v něm pokračoval až do r. 1193.*⁶

Kronika Čechů je rozdělena do tří základních knih, jež jsou dále segmentovány na jednotlivé kapitoly označené konkrétními daty. Každá kniha je opatřena prologem. Před knihou první nalézáme prology dva, avšak není zcela jisté, zda se na samý počátek díla

³ FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2/II K–L*. Praha: Academia, 1993, s. 869–871.

⁴ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 35.

⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: Vstup Čechů do dějin. (530-935)*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 102.

⁶ TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia, 1981, s. 12.

nedostal Šebířův prolog až dodatečně při opisování mladších rukopisů. Mohl původně uvádět III. knihu, před kterou dnes stojí jen tzv. omluva děkana Kosmy. Kapitola LIX. mnoho odborníků považuje za možný prolog ke IV. knize, kterou Kosmas z důvodu smrti nedokončil. Kapitola LIX. je velmi zajímavou záležitostí. Kosmas zde bilancuje nad tím, zda má ještě psát, nebo nikoliv. Předložil fiktivní dialog mezi autorem a múzou, která ho nenechávala v klidu, a proto musel neustále psát. Právě v této kapitole díla mluvil o svém vysokém věku a apeloval na múzu: *Vždyť ty, jež nikdy nestárneš, neustáváš mne, starce, pokoušet k jinošským studiím, ač dobře víš, že ve mně jako v každém starci jest dětinská mysl a slabý duch. Ty, nadmíru líbezná jinochům a milá, vždy cudná, ale nikdy nezestárlá, proč na mne, starce, znova dorážíš?*⁷ Kapitola LIX. je jednou z nejsubjektivnějších pasáží díla, kde stárnoucí autor na prahu smrti až dojemným způsobem bilancoval.

Dílo je tedy částečně autobiografické. Nejvíce autobiografických rysů se objevuje už ve výše zmíněné kapitole LIX. Kosmas přesně popsal události, jež probíhaly v době jeho života, řadu zahraničních cest, politických událostí tuzemských i zahraničních. Ovšem mnoho historiků kritizuje Kosmu za jeho nepřesné údaje v první knize. Ta vypovídá o době, v níž Kosmas nežil a byl odkázán pouze na ústní slovesnost, a tedy na bájně vyprávění starců, které zmiňuje v prologu ke Gervasiovi: *A tak jsem počal své vypravování od prvních obyvatelů země české a jen něco málo, co jsem poznal z bájného podání starců, vykládám, ne z touhy po lidské chvále, nýbrž aby pověsti neupadly vůbec v zapomenutí, podle toho, jak umím a vím, lásce všech dobrých lidí.*⁸ K podobným názorům je ale třeba dodat, že autor vycházel z omezených vstupních informací. Dále uveďme také potvrzení mnoha jeho informací moderní vědou; jedná se například o archeologické doložení mnoha sídelních objektů (hradišť) jím uváděných, ale do nedávných dob prakticky neznámých (například hradiště Drahůš, Vlastislav).

I když se jedná o historiografické dílo, autor se neobešel bez uvedení četných subjektivních pocitů. Typické je například to, že si vždy oblíbil některá knížata a snažil se je způsobem svého psaní oslavit. V I. knize autor sympatizoval především s Boleslavem II. Pobožným, jemuž přisoudil zásadní podíl na vytvoření přemyslovského státu a zvláště církevní organizace země. Ve II. knize stál za králem Vratislavem II., a to i přes některé výhrady. Ve III. knize považoval za ideálního panovníka například Břetislava II., syna Vratislava II. Zvlášť osobitý vztah měl k Vladislavu I. a také k nově nastoupivšímu Soběslavu I.: *Za kralování Pána našeho Ježíše Krista, trojího a jediného všemohoucího*

⁷ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 205–206.

⁸ Tamtéž, s. 7.

*Boha, když kníže Vladislav sešel z tohoto světa, jak jsme svrchu pověděli, jeho bratr Soběslav, věkem sice mladší, ale moudrostí nad zralé zralejší, štedrý dárce, obyvatelům milý, lidu obojího pohlaví i stáří příjemný, za svorného souhlasu všech Čechů pozdvižen dne 16. dubna podle dědičného práva na starobylý knížecí stolec.*⁹ Kosmas ale vždy pevně stál na pozicích pražských biskupů, kterým evidentně v konfrontaci s panovnickou mocí stranil. Můžeme proto prohlásit určité charakterizační pasáže v jeho kronice za tendenčně laděné.¹⁰

Zvláště pateticky působí ty úseky díla, kde se projevil nejen jako kvalitní umělec, vzdělaný církevní hodnostář, ale též jako bystrý pozorovatel. Dokladem toho jsou pasáže, v nichž v roli autora soucítí s lidmi, jejichž osudy byly naplněny bolestí a utrpením, zde se konkrétně jedná o vraždění Vršovců: *Nemohl jsem se dověděti, kolik hlav z tohoto rodu bylo vydáno na smrt, protože nebyli zabiti ani jednoho dne, ani na jednom místě. Neboť jedni byli vedeni na tržiště a jako dobytek skoleni, jiní byli na hoře Petříně s'tati, mnoho jich bylo povražděno v domech nebo na ulicích. Ale co mám říci o smrti synů Mutinových, jejichž smrt byla snad nad každou jinou smrt ukrutnější? Byli to hodní hošici, v tváři sliční, na pohled líbezni, jakých by ani bystrý umělec v bílé slonovině, ani malíř na stěně nedovedl vypodobiti. Neboť jsme je viděli, jak byli žalostivě vlečeni na tržiště, a slyšeli, jak častokrát volali: „Máti má, máti má!“ až je oba krvavý kat, jako prasátka je drže v podpaží, podřezal nožem. Rázem se rozprchnou všichni a do svých bijí se prsou, aby neviděli kata při tak ukrutném činu.*¹¹

Kosmas byl prvním tvůrcem historiografie na našem území. Jelikož byl odkázán na ústní podání starců¹² a na prameny vesměs hagiografické, je samozřejmé, že došlo k mnoha chybným historickým informacím. Přesto se Kronika Čechů stala inspirací a předlohou pro další historiografy. Kosmas ovlivnil tzv. Kosmovy pokračovatele, například Mnicha sázavského zabývajícího se sumarizací dějin Sázavského kláštera, či Kanovníka vyšehradského, jenž sepsal tzv. Letopisy Kanovníka vyšehradského za vlády druhého českého krále Vladislava II. Ve 14. století, respektive kolem roku 1314, bylo sepsáno další velice významné historiografické dílo, a to Kronika tak řečeného Dalimila, jež je přednostně odkázána právě na Kosmovu Kroniku Čechů, ale forma textu oproti

⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 206–207.

¹⁰ Převzato z: TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, 1968.

¹¹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 169.

¹² Do dnešní doby není vyjasněno, co výrazem *senum fabulosa relatio* vůbec myslel. Zda určitou tradici předávanou starými pamětníky, folklórními pěvci, nebo zda vycházel nám z blíže neznámé širší evropské tradice.

Kronice Čechů je veršovaná. Kosmova kronika nebyla pouze inspirací pro kronikáře raného středověku, nýbrž i pro tvůrce z vrcholného středověku, jako tomu bylo u Přibíka Pulkavy z Radenína, jenž sepsal Kroniku českou na přání tehdejšího českého krále Karla IV.

2 ZOBRAZENÍ ŽENY

Předmětem mé bakalářské práce není charakteristika celého díla. Hlavní roli v práci sehrají ženy, všímáme si především motivů žen, jejichž osudy byly Kosmou zaznamenány.

Autor zmínil ženy bájně, jež jsou nám známy dle nejrůznějších pověstí či mýtů a o nichž nemůžeme s jistotou říci, že opravdu žily. V Kronice Čechů se také objevily bezejmenné ženy, které používaly čarodějnické moci, byly nadány podobně jako Krokovy dcery věšteckým nadáním; s těmito motivy se setkáváme například ve vyprávění o lucké válce. Kosmas zmínil i ženy z panovnického rodu a církevní hodnostářky, například abatyše, nezapomněl ani na světice.

2. 1 Středověká rozpolcenost v zobrazení ženy

V rámci tehdejších teologických názorů církevní Otcové zobrazovali ženy dvojitým způsobem – záporně a oslavně. Nejčastěji byly opěvovány světice. Mezi první teology, kteří „nastavili“ tento duální systém, patřil Jeroným,¹³ jenž byl ovlivněn tehdejšími názory... *se nakonec sblížil se skupinou římských patricijek, které pokládal za vzorné křesťanky a obdivuhodně zbožné ženy. Obklopil se jimi a stal se jejich rádcem a učitelem, který je nadále vzdělával a v křesťanském duchu zušlechťoval.*¹⁴ V Jeronýmových skutcích se především našel Řehoř Veliký zastávající názor, že ženy křesťanky, nejlépe mučednice obětující se za svou víru, zvyšují četnost v zobrazení žen. Oslavovány jsou ženy mučednice, jejichž skutky se podobají skutkům Kristovým, popřípadě ženy pobožné snažící se plnit svůj úděl, a to šíření křesťanské víry.¹⁵

¹³ LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Lidové noviny, 2009, s. 27.

Jeroným – Působil v období rozpadu říše římské na přelomu 4. a 5. století a byl ovlivněn nepříznivým názorem intelektuálních představitelů římské antiky na ženy.

¹⁴ Tamtéž, s. 27.

¹⁵ Převzato z téhož: s. 27–28.

3 SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ ŽENY

Francouzský spisovatel Jacques Le Goff, jeden z hlavních představitelů pozitivistické školy Annales, píše o postavení žen ve středověku. Dle jeho názoru ženy stály na okraji společnosti, spolu s umělci byly ze středověké společnosti doslova vytlačeny, pohlíželo se na ně s despektem. Dokonce sám autor tyto typy lidí – ženy, umělce – označuje společně jako osoby, které jsou společností diskriminovány: *Žena neměla v trojfunkčním schématu společnosti místo. Existuje-li pro středověkého člověka nějaká kategorie „ženy“, potom je dlouho definována nikoli jejím profesním zaměřením, nýbrž tělem, pohlavím a vztahem k ostatním kategoriím lidí. Žena je označována „manželka, vdova nebo panna“. Ve středověkých pramenech, které jsou produktem společnosti ovládané jedinci mužského pohlaví, zaznívá hlas ženy vzácně a většinou se omezuje na vyšší vrstvy.*¹⁶ Le Goff se zabývá zobrazením ženy v celoevropském měřítku a nezaměřuje se tak cíleně na české území. V české hagiografii se objevují typy žen, které nejsou označovány pouze za manželky, vdovy, panny, ale přímo vystupují jako paní, vládkyně (dominae). Jako domina je například zobrazována kněžna Drahomíra, která rozhodně nevystupuje pouze jako vdova po knížeti Vratislavu I., nýbrž jako vládkyně disponující určitou mocí či rozhodující pravomocí.

Ženy měly ve středověké době velice těžké postavení, což můžeme vidět v hanlivých vyobrazeních Kosmy či ve stručných zmínkách jiných autorů. Mnohem častěji jsou zaznamenávány – pro historický vývoj – důležitější okamžiky, a to činy mužů (bitvy, panování), ženy se často zmiňují pouze v souvislosti se sňatkovou politikou. *Ženy tvoří pouze doplňující článek jejich života a způsob ženského života je chápán spíše jako reflexe života muže. O ženě přes vyřčené více zamlčeno než vysloveno.*¹⁷

Zrovnoprávnění žen s muži trvalo dlouhá tisíciletí, první náznaky rovnosti mezi dvěma pohlavími můžeme nalézt v době osvícenství, kdy dochází k upřednostňování rozumu a také se rozvíjí myšlenky nezávislosti, svobody a rovnosti. *Po tisíciletí trávající fyzická a psychická nadřazenost muži má své sémantické kořeny: latinské vir je – jak aspoň tvrdí Cicero v Tuskulských rozhovorech, odvozeno od virtus, ctnost, dominance muže je tak údajně založena na jeho morální převaze.*¹⁸

¹⁶ LE GOFF, Jacques a kol. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 25–26.

¹⁷ KOPIČKOVÁ, Božena. *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, s. 10.

¹⁸ LENDEROVÁ, Milena; kol. *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, s. 7.

Na ženy ve středověké společnosti bylo nahlíženo s odstupem či v některých případech s jistým opovržením, o této problematice píše Stanislav Kostka Neumann takto: *V nemeckej Cisárskej kronike, v básni z XII. storočia, čítame tento príbeh: Manžel Lukrécie sa vedno s hosťom neskoro v noci vracajú domov. Žena radostne vyskočí z postele a stará sa o ich osvieženie pokrmom i nápojom. A keď manžel, aby ju vyskúšal, jej vychrstne víno do tváre, odíde bez jediného slova nel'úbosti alebo plaču do svojej jizby, oblečie sa ešte krajšie ako predtým a ďalej láskavo obsluhuje svojich hosťov.*¹⁹

Negatívni nahlížení na osoby ženského pohlaví pravdepodobne vychádzajú z kníh čili z bible, konkrétne ze Starého zákona. V Ráji (v Edenu) Bůh zakázal Adamovi a Evě²⁰ jíst ze stromu poznání dobrého a zlého, ale Eva podlehla pokušení d'ábla, který vystupoval v podobě hada (středověké písemnictví je široce zastoupeno alegoriemi) a namlouval Evě, že pokud sní plod ze stromu poznání, tak se jí i Adamovi otevrou oči a budou vědět, co je dobré a špatné tak jako Bůh. Žena dala Adamovi jablko ze stromu poznání – zde je vidět prvotní hřích ženy. Po odhalení Evina hříchu Bůh Evě řekl: „*Velice rozmnožím tvé trápení i bolesti těhotenství, syny budeš rodit v utrpení, budeš dychtit po svém muži, ale on nad tebou bude vládnout.*“²¹ Takto na ženu pohlíželi hlavně v době středověké, kdy docházelo ke christianizaci celoevropského území (překládání bible do všech jazyků, o překlad bible do staroslověnštiny se zasloužil svatý Konstantin s pomocí svého bratra svatého Metoděje).²²

Milena Lenderová ve svém díle také zmiňuje postavení ženy, a to v celém středověku až do 19. století. V raném středověku byla žena bezpochyby většinou buď zobrazována hanlivým způsobem, nebo byla naprosto vypuštěna z literárních zápisů – opomeneme-li světice, které byly opěvovány. Ve vrcholném středověku se už postavení ženy v určitém smyslu mění, stává se konečně bytostí, která je společensky vnímána. Dle Mileny Lenderové je příčinou vznik mariánského kultu: *Sv. Anselm²³ rozvíjí v uvedeném díle už dříve nastolené téma Nové Evy, tj. P. Marie-Matky Boží, které se ve 12. století objevuje velmi často. Bezvýhradně přijato společností by mělo vést k lepšímu pohledu na*

¹⁹ NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dejiny ženy. Populárne sociologické, entologické a kultúrno-historické kapitoly, zväzok tretí: Žena stredoveká a renesančná*. Bratislava: Pravda, 1971, s. 35.

²⁰ Člověk svou ženu pojmenoval Eva (to je Živa), protože se stala matkou všech živých. Gn 3,20. Převzato z: KVASNIČKA, Daniel. *Český ekumenický překlad. Biblenet*. [online]. Česká biblická společnost, 2009. [citováno 2014-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/app/b/Gen/chapter/3>>.

²¹ Gn 3, 16. Převzato z téhož. [citováno 2014-03-31]. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/app/b/Gen/chapter/3>>.

²² Ke kompletnímu překladu Písma do staročestiny došlo patrně až na sklonku 14. století.

²³ Sv. Anselm z Canterbury – přelom 11. a 12. století.

*ženy, vyplývajícímu z uvědomělého poznání: tak jako Eva byla pramenem hříchu, stala se P. Maria pramenem spásy!*²⁴

Edith Ennenová se zabývá postavením ženy ve společnosti, ve svém díle uvádí mnoho zajímavých úryvků z kronik i z nejrůznějších zákoníků dotýkajících se postavení žen z pohledu Germánů. Často se jedná o langobardské zákoníky, nyní uvedu citaci konkrétně z Rothariho ediktu z roku 643, § 204:²⁵ *Žádná svobodná žena, která žije na území našeho království podle langobardských zákonů, nesmí žít podle vlastního svobodného přesvědčení. Spíše musí neustále zůstat v mužově či králově poručenství. Rovněž není oprávněna rozdávat či zcizovat něco z movitého nebo nemovitého majetku bez souhlasu svého poručníka.*²⁶

V kontrastu se ženami, jež byly zobrazovány hanlivě, se objevují ženy opěvované, které se zasloužily o šíření křesťanství – což je pochopitelné, vezmeme-li v úvahu christianizaci nejenom našeho území, ale i celé Evropy v době počátků středověku. Křesťanství představovalo pro tehdejší svět sjednocující prvek. *Hagiografická díla u nás v souladu s kulturním evropským vývojem vyzdvihla ženy, které se zasloužily ve své zemi o šíření křesťanství a prohlubování náboženského citění v úloze manželek, matek, vychovatelek a řeholnic. Pojem matky je zde chápán jednak v základním užším slova smyslu, jednak v obecnějším smyslu jako „matky chudých“, tj. křesťanské dobroditelky, kteréžto pojetí se začíná uplatňovat už v souvislosti s růstem Ludmilina kultu.*²⁷ Zmínku „matka chudých“ bychom mohli zařadit do souvislosti středověkých topoi,²⁸ jež byly v tehdejší době velice oblíbeny. Nejednalo se o pouhé opisování z děl vyšší úrovně, ale svědčilo to o sečtělosti autora a určité skromnosti a pokoře autorově. Matka chudých či ochránce chudých a sirotků²⁹ je biblický obrat, který se objevuje u středověké literatury téměř v každém díle. Tyto topoi pravděpodobně vychází ze Starého zákona, a to konkrétně ze Žalmy 68.6.: *Otec sirotků, obhájce vdov je Bůh v obydlí svém svatém.*³⁰

²⁴ LENDEROVÁ, Milena; kol. *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*, 2002, s. 16.

²⁵ Převzato z: ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001, s. 40.

²⁶ Tamtéž, s. 40.

²⁷ KOPIČKOVÁ, Božena. *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*. Praha: Historický ústav, 1992, s. 9.

²⁸ Ustálené formulace, které se přenášely z díla do díla.

²⁹ Ochránce vdov a sirotků = často byl takto zobrazován například kníže Václav.

³⁰ Žalmy 68,6. KVASNIČKA, Daniel. *Český ekumenický překlad. Biblenet* [online]. Česká biblická společnost, 2009. [citováno 2014-03-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/app/b/Ps/chapter/68>>.

4 PRÁVNÍ RÁMEC TEHDEJŠÍCH (MANŽELSKÝCH) POMĚRŮ

V době raného středověku můžeme na našem území nacházet první právní památky, jejichž obsah měl úpadek tehdejší mravnosti napravit. Změna mravních poměrů souvisela s celoplošnou christianizací, která měla za úkol zbavit svět hříchů, kterých „se dopustil“ paganismus (pohanství). První právní památky, jež se objevily na našem území, byly psány jazykem nám srozumitelným (staroslověnština) a souvisely s příchodem a následným usazením soluňských věrozvěstů Cyrila a Metoděje. Mezi první nejvýznamnější právní texty Velkomoravské říše patří tzv. Nomokánon a Zakon sudnyj ljudem. *Nejrozsáhlejším velkomoravským právním textem je takzvaný Nomokánon, tedy sbírka světských (nomoi) a církevních (kanones) předpisů, který je pravděpodobně Metodějovým aktivním překladem byzantské sbírky Synagogae, sestavené v 6. století Janem Scholastikem. Obsahuje úpravu postavení křesťanské církve ve společnosti. Jeho nejstarší opis se dochoval v rukopisu ze 13. století. Nejznámější právní památkou spojovanou s Velkou Moravou je Zakon sudnyj ljudem neboli Soudní zákon pro laiky, tedy osoby světské. Jde o upravený překlad byzantského zákoníku Ekloga, pocházející snad z roku 726, uspořádaný do 33 článků.³¹ Je pochopitelné, že tyto velkomoravské zákoníky vycházely z byzantských, jelikož v té době byla Soluň součástí Byzantské říše. Ovšem mnoho právních předpisů bylo velice zmírněno a poupraveno dle velkomoravských společenských poměrů. V Byzanci byly velice časté tresty smrti, ale na našem území se využívaly spíše tresty tělesné, anebo přicházely v úvahu také tresty majetkové (například zabrání domu). Autoři ve svých dějinách práva podotýkají, že se objevoval v tehdejší době také církevní trest – pokání, což mělo především vliv na sociální postavení viníka.³²*

Hlavním problémem spojeným s christianizačním procesem byla pohanská bigamie, která u nás – i přes už výše zmíněné právní předpisy – přetrvávala dlouhá století (za exemplum můžeme uvést bigamisticky založeného knížete Oldřicha).

Bigamie čili mnohoženství se nechtělo vzdát velké množství lidí. Tuto skutečnost můžeme vydedukovat už ze sestavení pozdějších právních předpisů, jež i nadále upozorňovaly na problematiku mnohoženství. Za nejdůležitější předpisy týkající se poklesu tehdejší morálky můžeme považovat Břetislavova dekreta sepsaná v první polovině 11. století, a to v roce 1039; vydal je tehdejší kníže Břetislav I., syn knížete Oldřicha a jeho ženy Boženy. Břetislavova dekreta silně vystupují proti bigamistickému

³¹ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 35.

³² Převzato z téhož: s. 35.

soužití a dále specifikují korektnost manželských poměrů: *V nich kníže výslovně vyhlásil základní zásady manželství, tedy monogamii a nerozlučitelnost, přičemž v dalších otázkách odkázal na kanonické právo. Rozhodování manželských sporů bylo přitom svěřeno církevním soudům. Dodržování těchto ustanovení pak kníže sankcionoval nejvyššími světskými tresty, které podpořil i biskup Šebíř hrozbou nejvyšších trestů církevních.*³³

I kronikář Kosmas se zabýval tímto důležitým dokumentem, jež zmínil ve své kronice: *Tu kníže, pozdvihnuv ruku nad svatým hrobem, takto počal mluvit ke shromážděnému lidu: „Bratří pozdvihněte společně své pravice k Hospodinu a mějte pozor na mé řeči; chci, abyste je přísahou na svou víru potvrdili. Tedy toto ať jest hlavní mé a první přikázání, aby vaše manželství, jež jste doposud měli jako s lehkými ženami a nepořádná po způsobu hloupých hovad, od té chvíle byla podle církevních ustanovení zákonná, soukromá a nerozlučná, a to tak, aby muž žil maje dosti na jedné ženě a žena majíc dosti na jednom muži.*³⁴ Břetislavova dekreta jsou také spojena s následným trestáním v případě nerespektování knížecích nařízení (například bičování či pokání).

Určité problémy v partnerských vztazích jasně naznačují i nejstarší vojtěšské legendy, jež jsou poměrně spolehlivým pramenem pro 2. polovinu 10. století.³⁵

³³ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*, 2008, s. 147.

³⁴ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 80.

³⁵ Převzato z: NOVÝ, Rostislav; ZACHOVÁ, Jana. *Slavíkovci ve středověkém písemnictví*, 1987.

5 MYTICKÉ ŽENY

5. 1 Bájná Libuše

V Kosmově díle se objevují pasáže, v nichž autor ať už přímo, či nepřímo ženy zesměšňoval, ponižoval.

V I. knize se například objevuje Krokova nejmladší dcera Libuše, která byla charakterizována jako milá, laskavá a velmi moudrá žena, ale rázná. Libuše se po smrti svého otce ujala role soudkyně, s níž však nebyli muži spokojeni. Vadila jim jakákoli vláda žen a Kosmas se k tomuto tvrzení připojil svými komentáři: *Vždyť je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum.*³⁶ Zvláštností je, že Kosmas se takto hanlivě vyjadřuje o ženách, a přitom patrně považoval svou ženu za nedílnou součást svého života, jak ostatně sám naznačil. Libuše vynikala v první řadě ve věštění. Nejvýznamnější Libušina věštba byla vyřčena, když se po mužské nevoli rozhodla lidu najít nového mužského panovníka. Vlady se měl ujmout muž z prostého lidu – Přemysl Oráč. Poslové byli vyzváni, aby odnesli vzkaz onomu budoucímu zakladateli dynastie. Ti však neměli ponětí, kde Přemysla najdou. V této souvislosti v kronice Kosmas podotkl důležitou informaci: *Zatím byli určeni poslové, aby tomu muži přednesli vzkaz své paní i lidu. Když paní viděla, že jaksi, neznajíce cestu, váhají, pravila: „Co váháte? Jděte bez starosti, sledujte mého koně, on vás povede pravou cestou a dovede zase zpět, neboť tu cestu nejednou šlapal.“*³⁷ Tato autorova zmínka poukazuje na možnost, že Libuše si možná Přemysla Oráče nevybrala za panovníka na základě své věštby, ale díky možným dřívějším stykům právě s Přemyslem. Po odevzdání vzkazu čekala Libuše na vyjádření budoucího panovníka. Přemysl se ujal vlády a započala kontinuální vláda dynastie Přemyslovců.

Dušan Třeštík se mimo jiné velice zajímal o bájně mýty našich předků. Zabýval se myšlenkou, proč Kosmas vůbec takto poměrně dopodrobna líčil události týkající se vzniku přemyslovského rodu a založení města Prahy. *Záměr, který Kosmu ke všem těmto nelogičnostem dovedl, je zřejmý. Nechtěl totiž pouze vyprávět staré pověsti, ale především vysvětlit základy uspořádání své současné společnosti. Byly vlastně dvojí: jednak je tvořilo manželství, čili, jak si to představoval Kosmas, vláda mužů nad ženami, jednak spočívaly v poddanství lidu knížeti, „které jej i nyní tíží“.*³⁸

³⁶ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 16.

³⁷ Tamtéž, s. 19.

³⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7.–10. století): tři studie ke „Starým pověstem českým“*. Praha: Lidové noviny 2003, s. 107.

Libuše vynikala svým zakládáním hradů. Nechala pod svým jménem vystavět hrad, a to Libušín³⁹. V dobách počátků panování s Přemyslem měla opět vidění: *Spatřuji hrad, který pověstí nebes se dotkne, ve Hvozďě leží místo – je vzdáleno ode vsi této na třicet honů a mez mu určují vltavské vlny.*⁴⁰ A tak byla započata výstavba Pražského hradu.

Obsahem I. knihy kroniky je též dívčí válka. Autor se zmínil o dívkách z doby Přemysla Oráče, jež se chovaly jako muži. Kosmas je sám nazval Amazonkami shánějícími zbraně, volícími si svou vůdkyni, oblékajícími se do mužských šatů, jež si postavily svůj hrad Děvín. S tímto ovšem nesouhlasili muži, došlo k bojům a později ke smíru a následné dohodě. Na počest dohody pořádali třídní oslavy, ale děj se nečekaně zvrátil, když muži unesli ženy. Příběh dívčí války končí opět zajímavou Kosmovou poznámkou: *Od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů.*⁴¹

Zvláštností jsou rozdíly v nazírání na Libuši, jež můžeme nalézat při porovnání Kristiánovy legendy, respektive legendy Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily, a Kroniky Čechů. Kristián byl s největší pravděpodobností sepsán na konci 10. století (avšak vznikalo mnoho dohadů, zda Kristiánova legenda nevznikla až po sepsání Kroniky Čechů). I přes tyto spekulace patří Kristiánova legenda pravděpodobně mezi Kosmovy prameny, čili měli bychom předpokládat, že Kronika Čechů by měla v určitých částech korespondovat s Kristiánovou legendou, avšak k tomuto nedochází už v počátcích knihy.

V Kristiánově legendě se vůbec v souvislosti s bájnou hadačkou neobjevuje osobní jméno Libuše, Kristián pouze mluví o bezejmenné hadačce: *Ale Slované čeští, usazení pod samým Arkturem a oddaní uctívání model, žili jako kůň neovládaný uzdou, bez zákona, bez knížete nebo vládce a bez města, potulující se roztroušeně jako nerozumná zvířata, toliko širý kraj obývali. Konečně když byli postiženi zhoubným morem, obrátili se, jak pověst vypravuje, k nějaké hadačce se žádostí o dobrou radu a o věštecký výrok. A když jej obdrželi, založili hrad a dali mu jméno Praha.*⁴²

S velice zajímavou hypotézou také přichází historik Zdeněk Nejedlý, člen druhé generace tzv. gollovců, v kontrastu s hypotézou Vladimíra Karbusického. Zdeněk Nejedlý se domnívá, že Libuše je zobrazována jako vládkyně, panovnice z důvodu tehdejšího

³⁹ V dnešní době se jedná o město, které se nachází v blízkosti okresního města Kladna ve Středočeském kraji. Nedaleko od obce se rozkládají pozůstatky rozsáhlého přemyslovského hradiště.

⁴⁰ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 23–24.

⁴¹ Tamtéž, s. 25. Autor vlastně zdůvodňoval určitý společenský stav, jehož podoba se podle jeho podání měla tvořit již v předkřesťanských dobách.

⁴² KRISTIÁN. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. K vydání připravil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 19.

matriarchátu, tedy vlády žen, matek. Vladimír Karbusický je ale názoru jiného. Podle něj takovéto líčení Libuše není způsobeno tehdejším matriarchátem, ale souvisí s tím, že se Kosmas při zobrazování Libuše nechal inspirovat svou současnicí, a to Matyldou Toskánskou, jež je také často spojována a srovnávána s kněžnou Libuší. Karbusický zmiňuje, že je často Matylda srovnávána s antickou věštkyní Sibylou⁴³. V Kosmově díle se také objevuje přirovnání k Sibyle, avšak v případě líčení kněžny Libuše.⁴⁴

Ještě se zajímavějším – spíše s kontroverzním – tvrzením přišel polský historik a jazykovědec Aleksander Brückner,⁴⁵ který se domnívá, že bájná věštkyně Libuše⁴⁶ vůbec nebyla ženou, ale mužem. *Tvrdil totiž, že Libuše byla mužem, protože prý v Čechách až do 14. století bývalo jméno Luboša pouze mužské. S tímto na prvním pohled zcela skandálním názorem nepřímo souhlasí i archeolog Zdeněk Váňa...*⁴⁷ Postava Libuše je určitě zajímavou záležitostí, ve které můžeme vidět určitou mytickou schematičnost – pomocí nadpřirozené moci je vybrán budoucí kníže a zakladatel první panovnické dynastie. *Postavení Libuše v této látce, snad ještě záhadnější než Přemyslovo, není ovšem také bez paralel, z nichž nejzajímavější je pravděpodobně ta s obdobně záhadnou ženou irských hrdinských pověstí: Medb je žena, která si podle libosti volí krále a hrdiny za manžely, má nad nimi moc a opouští je, kdy se jí zachce. ... Medb byla tedy původně nejspíše bohyní volící velkokrále Irska (ardri), který svou vládu zajišťoval sňatkem s ní.*⁴⁸

V souvislosti s analýzou mytické postavy Libuše si nemůžeme nevšimnout Libušina výroku, v němž posly ujišťuje, že její kůň je k Přemyslu Oráčovi určitě dovede – zde se můžeme zabývat možnými Libušinými dřívějšími vztahy s Přemyslem. Jestliže Libušin kůň dozajista znal cestu k Přemyslu, je možné, že Libuše na svém koni za Přemyslem jezdívala už dříve. Otázkou je, zda jezdívala za Přemyslem do Stadice, či na jiné místo: *... neboť jak Kosmas uvádí, Libuše „za nočního ticha tu bájnou cestu na koni tam konávala a před kuropěním se vracovala“, tomu plně nasvědčuje.*⁴⁹ Toto tvrzení sice Kosmas uvádí, avšak jedná se o velice problematickou možnost. Stadice, v nichž pobýval

⁴³ Převzato z: BAUER, Jan. *Ženy z rodu Přemyslovců*. Frýdek-Místek: Alpress, s. r. o., 2012, s. 21–22. Věštkyně z doby Římské říše, z latinského sibbula.

⁴⁴ Převzato z téhož: s. 21–22.

⁴⁵ Převzato z téhož: s. 22.

⁴⁶ LIBUŠE – je jméno ze stejného základu, slovanského ljub- „milý“, jako jméno Liba. Příponu má stejnou jako některá podobná jména od jmen příd. (Miluše, Drahuše, Světluše, Zlatuše), pak podle nich Katuše, Maruše, Květuše... Převzato z: KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974, s. 92.

⁴⁷ BAUER, Jan. *Ženy z rodu Přemyslovců*, 2012, s. 22.

⁴⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*, 1968, s. 180–181.

⁴⁹ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů /antické a biblické motivy/*. Praha: Petrklíč, 1997, s. 75.

Přemysl Oráč, se nacházejí zhruba sedmdesát kilometrů od Libušína, sídla kněžny Libuše. Kosmas píše o Libušině noční jízdě na koni – je skoro nemožné, aby Libuše stihla přes noc ujet sedmdesát kilometrů v koňském sedle, a to jak s ohledem na poměrně velkou vzdálenost, tak na malou rychlost koně a nebezpečí (lupiči, divá zvěř), jež bránila komukoli cestovat v noci. Autor také zmiňuje, že se Libuše vydala na cestu za nočního ticha – tajně jezdila za Přemyslem. V souvislosti s tímto tajemstvím můžeme uvažovat opět o jakýchsi středověkých topoi skrývání – Libuše jezdila tajně za Přemyslem, aby vyvolila toho správného, pravého zakladatele dynastie, naproti tomu se objevují ve středověké literatuře také světci, kteří tajně četli modlitební knihy, tajně konali určité činy ku prospěchu christianizace apod.

Hradiště Tetín – jež zmíním níže – pravděpodobně nevzniklo za života Tetky a hradiště Libušín nemohlo být vystavěno Libuší. Libušín nechal pravděpodobně vybudovat Bořivoj, manžel kněžny Ludmily, a to v druhé polovině 9. století.⁵⁰ Tato časová nepřesnost vypovídá o určité Kosmově fabulaci, jejímž základem jsou jednak starší hagiografické práce (čili se jedná ve velké míře o idealizovanou podobu událostí) a bájně vyprávění starců neboli ústní slovesnost. Archeolog Zdeněk Váňa upozorňuje na stáří již už neexistujícího hradiště Libušín: *Jak je patrné, označení Libušína sídla kolísá u jednoho a téhož pramene mezi hradem, dvorem a vsí; že však jde stále o totéž místo, vyplývá logicky z celkového kontextu. Užití posledního označení se vysvětluje též metrickými důvody, neboť věštba Libušína je přednesena v hexametrech, není však vyloučeno, že nejistota Kosmova vyplývá spíše ze skutečností, že v jeho době Libušín jako hrad již neexistoval (proto také: „tehdy nejmocnější“ – tunc potentissima). Na počátku 12. století byl Libušín zřejmě již jen vsí, jak o tom svědčí knížecí darovací listiny různým klášterům a kapitulám z 12.–13. století.*⁵¹

Název hradiště Libušín si možná Kosmas vymyslel, anebo čerpal ze zdrojů ne příliš věrohodných (například už zmíněná ústní slovesnost). Chtěl vytvořit kroniku počínající mýty, které značí stáří české otázky, a také mu především šlo o vysvětlení příchodu praotce Čecha a pak následného počátku linie Přemyslovců. Snažil se o vysvětlení původu Čechů a následné genealogie rodu. *Kosmova zpráva o údajně velkém stáří Libušína stala se potom ve dvacátých letech ústředním tématem diskuse, zda je či není možno považovat*

⁵⁰ VÁŇA, Zdeněk. *Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu*. Praha: Academia, 1973

⁵¹ Tamtéž, s. 16–17.

tento hrad za nejstarší ústředí českého kmene před založením Prahy...⁵² Archeolog Jiří Sláma dospěl k názoru – po nálezů určitých artefaktů – že se jedná pravděpodobně o hradiště z doby od konce 9. století do přelomu 10. a 11. století.⁵³

*Pokud jde o etymologii jména Libuše, u Kosmy je uváděna jako Lubossa (= Luboša), kronikář ji nepřímě vysvětlil od adjektiva „l'úbezná“, resp. „l'ubostná“, když ji úvodem charakterizuje, že mj. „ke každému byla vládná, ba spíše líbezná“.*⁵⁴ Po utřídění těchto faktů je opravdu znatelné, že se kronikář snažil o vytvoření periodizace našeho národa pomocí mystifikačních údajů, jako tomu bylo například v římském dějepisectví, ve kterém se římskí autoři snažili dokázat, že Římané jsou starším obyvatelstvem nežli Řekové – dopomáhali si k tomu smyšlenými údaji či naprosto vymyšlenými pasážemi.

Středověká literatura se vyznačuje určitou schematičností, objevují se v textu loci communes, topoi, exempla, paraboly a další. Kosmas často vychází z bible. V tomto případě se jedná o doslovné přepisování biblických pasáží či částečně upravené pasáže tzv. topoi, jež slouží k vyjádření určitého atributu vládce či světce. Vyjadřují výrazný rys účasti s trpícími, je to jeden z atributů křesťanského milosrdenství a také určitého primárního zajištění zvykového práva. V souvislosti s postavou Přemysla Oráče můžeme nalézat podobné znaky v díle Dějiny sepsaném řeckým otcem dějepisu Hérododem z Halikarnassu: *Když pak poslové pozdravili Přemysla jako svého knížete s přáním, aby tedy vypráhl od pluhu voly, změnil roucho a vsedl na koně, Libušin „triglavský“⁵⁵ bílý kůň prý přitom zaržal, tj. projevil souhlas. (S obdobným motivem se setkáváme též ve vyprávění řeckého historika Hérodota, jak připomněl Voltaire ve svém Filozofickém slovníku (str. 257): „Dáriův kůň první ze všech zaržtal, a tak prohlásil svého pána za krále.“)*⁵⁶

⁵² SLÁMA, Jiří. *Střední Čechy v raném středověku. 3.: Archeologie v počátcích přemyslovského státu*. Praha: Univerzita Karlova, 1989, s. 35.

⁵³ Převzato z téhož, s. 38.

⁵⁴ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů /antické a biblické motivy/*, 1997, s. 53.

⁵⁵ Triglav – slovanský bůh, který měl tři hlavy, jež symbolizovaly tři říše: nebe, země, podsvětí.

⁵⁶ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů /antické a biblické motivy/*, 1997, s. 76.

5. 2 Libušina sestra Tetka

Druhou Krokovou dcerou byla Teta, která měla nechat vystavět pod svým jménem hrad Tetín. Kosmas se také zmínil o tom, že největším Tetiným úspěchem bylo přimět prostý lid, aby se klaněl nymfám. Lid se měl modlit k bůžkům nebo ke konkrétním přírodním útvarům.

Podle Kosmy nechala Tetín⁵⁷ vystavět druhá Krokova dcera, ale tato informace je dle archeologických výzkumů chybná (hrad nepochází ze starší doby nežli je přelom 9. a 10. století). Nejstarší pohřební pozůstatky na tomto hradu – nyní se jedná o ruiny – se datují do 10. století. *Z toho pro nás vyplývá, že Kosmova Tetka byla pojmenována kronikářem podle názvu tohoto hradu, nikoliv tedy naopak, tj. hrad Tetín se nemůže jmenovat podle bájně kouzelnice Tetky.*⁵⁸

5. 3 Nejstarší Krokova dcera Kazi

Mezi ženy české mytologie můžeme též řadit prvorozenou Krokovu dceru Kazi, která vynikala bylinkářskými znalostmi a také se zabývala věštbou: *Přiměla kouzlem i osud, by její vůlí se řídil.*⁵⁹ Umístění jejího sídla je také nejisté. Podobná je situace u bájněho Krokova hradu. Někdy se uvažuje o tom, že Kosmas uváděl místa, na nichž se rozkládaly rozsáhlé ruiny keltských oppid (Závist, Stradonice). Kosmas věřil tomu, že naši předkové přišli do liduprázdné země, a proto považoval keltská hradiště za slovanská.⁶⁰

Dalším podobenstvím z řeckých bájí jsou Krokovy tři dcery: *Nejstarší ze tří dcer Krokových, tj. Kazi, přirovnává Kosmas k Médeii z Kolchidy, k nejmocnější z kouzelnic řeckých mýtů, která kouzelnické umění dostala darem od bohyně Hekaty. V lékařském umění ji pak srovnává s řeckým bohem Asklépiem. A dokonce jí přirkl moc nad Sudičkami, aby se řídily její vůlí, neboť prý „často způsobila, že Sudičky ustaly od nedokončeného díla“.*⁶¹ Ovšem ještě žádanějším Kosmovým pramenem se stávaly legendy, které měly christianizační úlohu.

⁵⁷ V roce 921 na hradě Tetín byla zavražděna kněžna Ludmila. Ruiny hradiště Tetín se nacházejí v obci Tetín v okrese Beroun.

⁵⁸ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů /antické a biblické motivy/, 1997, s. 51–52.*

⁵⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká, 1972, s. 15.*

⁶⁰ KČJ FPE ZČU, přednášky ze Starší české literatury (KČJ/DA).

⁶¹ SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů /antické a biblické motivy/, 1997, s. 46.*

5. 4 Žena bezejmenná – autorova empatie s ohledem na dějinné události během tzv. lucké války

V kapitolách, kde autor líčil luckou válku, se objevil matčin strach o dítě. V době raného středověku – patrně někdy během 9.–10. století – se Češi utkali ve válce s Lučany, obyvateli Poohří, kteří byli po prohrané válce částečně pobiti a shromážděni do nově založeného hradiště Drahůš u Postoloprta, kde byl internován malý nástupce padlého luckého knížete Vlastislava. Za bájnou postavu můžeme v souvislosti s touto válkou považovat macechu muže, jež díky svému čarodějnickému umění dala nevlastnímu synovi radu, aby svému nepříteli uřízl obě uši (v této kapitole se také objevují atributy násilí na nevinných osobách – ženy jsou znásilňovány, děti jsou vražděny). Syn se vrátil z vyhrané války a dozvěděl se, že jeho manželka je mrtvá: *Když její muž odkryl jí obličej, aby se na ni podíval – zní to jako pohádka – bylo viděti, že mrtvola měla ránu v prsou a uši uřaty. Tu si vzpomněl, co se stalo v bitvě, vyňal uši se zakrvácenými náušnicemi z tobolky a poznal, že v bitvě v podobě svého protivníka zabil svou ženu.*⁶² V kronice se také objevila informace, že v té době měly větší moc české hadačky nad luckými: *Zatím jakás žena, jedna z počtu hadaček, zavolavši k sobě pastorka, jenž měl již táhnouti do boje, pravila mu: Ač není v povaze macech, aby dobře činily svým pastorkům, přece, jsouc pamětliva svazku s tvým otcem, výstrahu, chceš-li, ti dám, jak mohl bys naživu zůstat. Věz, že čarodějnice neb příšery Čechů svými kouzly nabyly převahy nad našimi hadačkami, takže naši zahynou všichni do jednoho a vítězství se dostane Čechům.*⁶³

⁶² KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 31.

⁶³ Tamtéž, s. 27–28.

6 SVĚTICE

6. 1 Kněžna Ludmila

Další ženou z dějin našeho národa byla Ludmila, manželka Bořivoje I. Byla dcerou Slavibora, předáka z hrádku Pšov (Mělnicko). Autor se více o Ludmile nezmínil, důvodem bylo, že Kosmas nechtěl opakovat už mnohokrát známé události. To v Kronice tak řečeného Dalimila se autor rozhodl o svaté Ludmile podat více informací než Kosmas:

*Svatá Lidmila knězem vladieše
a dvorem v Tetíně sedieše.
A pro to, že svatá Lidmila
mnohým lidem byla míla,
jedny křesťanské děti
všicku tu řeč dachu jěj věděti,
co Drahomír umluvila,
coli sta ta dva slíbila.
Znamenavši svatá knieni,
co jiej zlá nevěsta miení,
jě sě k smrti pripravěti,
prvé sirotkóm služby poplatiti.
Když v náboženství přebýváše
a smrti doborovlně ždáše,
Tumna a Komoň přijědesta
a před dvorem seděsta.
Knieni vědúc, že ji chceta zabiti,
káza jima před sě jíti.
Na své nevěstky zdravie vztáza
a její potřebu jimi dáti káza.
Toho dne jě <sě> zpoviedati
a smrti nábožně čakati.
Tě noci ta zlá komňatu na knieni vyrazista
a tu svatú knieni závojem zadávista.
Tak ta pohany čertu sě dostasta*

*a svatú Lidmilu k bohu poslata.*⁶⁴

Kristián se snaží Ludmilu vyobrazit také s četnějšími podrobnostmi. Dokonce se v jeho legendě objevují topoi. Jak už jsem ve své práci zmínila, většinou se jedná o pomoc chudým a sirotkům, což souvisí jak se Starým zákonem, tak s Novým. Jedná se o fráze, které se snaží lépe charakterizovat dané postavy, v některých případech se jedná svým způsobem o projev autorovy skromnosti či pokory. V Kristiánově legendě se objevuje: *O tom svědčí to, jak zmírňovala často bídu chudých, jimž jako matka v nedostatku pomáhala, hladové živíc, žíznivé osvěžujíc, cizince a nuzné šatem odívajíc.*⁶⁵

Rozkvět zobrazování žen kladným způsobem nastal od ludmilské doby⁶⁶ vyznačující se určitou konfrontací ženy křesťanky (v tomto případě Ludmily) a ženy pohanky (Drahomíry). Ovšem je velmi nepravděpodobné, že by Drahomíra⁶⁷ byla pohankou během doby christianizace celého českého území, spíše se jedná o propagandistickou teorii: důvodem Drahomířina zvráceného chování (najmutí dvou mužů k zavraždění Ludmily) bylo pohanské vyznání. *Konflikt tchyně a snachy se pak podle profesora Chaloupeckého odehrál v roce 920: „Tak jako Ludmila i Drahomíra byla ve svém mládí pohankou. Ale nejspíš již při svém sňatku s knížetem Vratislavem přijala křest... Drahomíra se sice stala křesťankou, nicméně mravní obsah nové víry jí nepronikl do nitra, tak jak tomu bylo u kněžny Ludmily. Snad právě proto se vlivné kněžstvo⁶⁸ přičinilo o to, aby byla výchova mladých knížat a vláda v zemi za jejich nedospělosti svěřena Ludmile.“⁶⁹ Více viz níže (kap. 7. 1).*

⁶⁴ DALIMIL. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu 1.* K vydání připravili Jiří DAŇHELKA a kol. Praha: Academia, 1988, s. 336.

⁶⁵ KRISTIÁN. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily.* K vydání připravil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, 2012, s. 29.

⁶⁶ Svatá Ludmila byla zavražděna v roce 921.

⁶⁷ Drahomíra pocházela z pohanského kmene Havolanů.

⁶⁸ Citace je praktickou ukázkou toho, jak česká literatura faktu uměle a silově konstruuje stav na počátku 10. století. Podobné úvahy jsou zavádějící.

⁶⁹ BAUER, Jan. *Ženy z rodu Přemyslovců*, 2012, s. 49.

6. 2 Abatyše Mlada

Kosmas se často ve svém díle zaměřoval na abatyše. Velké zásluhy například připisoval Mladě, jež později přijala klášterní jméno Marie. Byla sestrou Boleslava II. Pobožného.

V 70. letech 10. století byl na našem území založen nejstarší klášter benediktinek u kostela svatého Jiří na Pražském hradě a první abatyší se stala právě Mlada. Autor všechny Kristovy nevěsty líčil kladně – jako vzdělané, pokorné, líbezné, poctivé atd. Kosmas také podotkl, že Mlada odjela do Říma a po návratu měla odevzdat Boleslavovi II. dopis od apoštolského otce, který souvisel se vznikem pražské diecéze: *A proto z plnomocenství apoštolského a z moci svatého Petra, knížete apoštolského, jehož jsme, jakkoli nehodní, přece náměstky, svolujeme a schvalujeme a ustanovujeme, aby při kostele svatého Víta a svatého Václava mučedníků povstal biskupský stolec a při kostele svatého Jiří mučedníka aby byl zřízen pod řeholí svatého Benedikta a pod poslušenstvím dcery naší, abatyše Marie, sbor svatých panen.*⁷⁰

6. 3 Hlavní iniciátoři christianizace v Čechách a vznik „jejich“ světců

Opomeneme-li slovanské věrozvěsty Konstantina (klášterní jméno Cyril) a Metoděje, mohli bychom považovat za nejvýznamnější šířitele křesťanské víry právě duchovní představitele – kněžstvo. Tito kněží přišli do Čech z Velké Moravy i z okolních zemí, v nichž už ke christianizaci došlo. Kněžstvo iniciovalo soupis legend a vytvářelo kult světce. Častější vytváření legend a světců spojených s nimi souviselo se vznikem pražského biskupství v roce 973, a to za vlády Boleslava II., syna Boleslava I. Od roku 973 podléhala pražská diecéze moravskému biskupství, avšak vymanila se z vlivu Řezna. Právě kněžstvo utvářelo asi nejvýznamnější světce, a to svatého Václava a svatou Ludmilu, manželku prvního českého knížete Bořivoje, jenž byl pravděpodobně pokřtěn Metodějem na počátku 80. let 9. století.

Václavská a ludmilská hagiografická díla jsou pro středověkou dobu velice oblíbenými literárními prameny. Možná již v 1. polovině 10. století bylo sepsáno nejstarší hagiografické pojednání o svatém Václavu, a to První staroslověnská legenda. Další václavská legenda se objevuje během 70. let 10. století, jejíž název je *Crescente fide*

⁷⁰ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 42.

christiana („Když se rodila křesťanská víra“). Tento název díla je tzv. incipitem,⁷¹ který se objevuje také v ludmilské hagiografii – Fuit in provincia Boemorum („Byl v kraji českém“), tato legenda líčí Ludmilin život a její usmrcení na hradě Tetín. Legendy o svaté Ludmile i o svatém Václavu jsou sumarizovány v Kristiánově legendě (Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily), která vycházela jak z Gumpoldovy legendy,⁷² tak z Crescente fide christiana a Fuit in provincia Boemorum.⁷³

Kristiánova legenda byla sepsána latinsky a primárním úkolem bylo vyobrazení svaté Ludmily a posléze svatého Václava jako hlavní světce české hagiografie. Část o svaté Ludmile je hlavně zaměřena na Ludmilinu smrt a s tím související události poukazující na její zbožnost a čistotu. Ludmila je líčena jako příkladná křesťanka, jež neodloží modlitební knížku. Dokonce, i když ji jdou Drahomířiny služebníci zavraždit, nezdráhá se je přivést pomocí svých zbožných slov k nápravě – ovšem bezúspěšně. *I dohodnuvši se se syny Beliálovými na přehanebném záměru, hledí vši mocí ji zahubiti. Ale ctihodná a zbožná služebnice Kristova Ludmila to poznala, a chápajíc se zbraně pokory a trpělivosti proti ostnu pýchy, dala po prostřednicích vzkázati sné snaše toto: „Po žádném podílu na tvé vládě nezatožila má duše zlákána zlou žádostivostí, ani nechci panovati nad tebou. Vezmi si své syny, a jak je ti libo, s nimi vládni, mně však dopřej volnosti, abych sloužila všemohoucímu Kristu, na kterémkoli chceš místě.“*⁷⁴

Přestože se v mnoha dílech objevuje myšlenka náboženského boje, je velice nepravděpodobné, že by se ve sporu mezi Ludmilou a její snachou Drahomírou objevoval střet náboženského charakteru. Zcela jistě se jednalo o mocenský boj, avšak dle Kristiána je Ludmila zobrazena jako kněžna, která netouží po panovnické moci, chce být pouze dobrou Kristovou služebnicí. S ohledem na častou fabulaci v hagiografických dílech – z důvodu vytvoření určitého kultu světce – je skoro až nemožné, že by vdova po knížeti Bořivojovi, jenž se právě zasloužil o to, aby v Čechách začali s naprostou dominancí vládnout Přemyslovci, netoužila vůbec po moci a místo toho nechávala volnou cestu své snaše Drahomíře.

Velice zajímavou záležitostí je také Ludmilina touha po mučednické smrti, jež spočívá v prolití krve. V Ludmilině případě k tomuto nedošlo, přestože sama žádala

⁷¹ Počáteční slova textu, která jsou využívána k titulatuře děl.

⁷² Byla sepsána v 80. letech 10. století italským biskupem. Jedná se o rozšířenou práci Crescente fide christiana, ale objevuje se zde více zázraků. Důvodem je pravděpodobně propagandistický záměr – snaha zpodobnit svatého Václava více jako světce, než jako člověka.

⁷³ Převzato z: KČJ FPE ZČU, přednášky ze Starší české literatury (KČJ/DA).

⁷⁴ KRISTIÁN. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. K vydání připravil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, 2012, s. 33.

Drahomířiny velmože Tunnu a Gommona o setnutí mečem. Chtěla, aby její jméno nebylo zapomenuto a aby se stala svatou, anebo se zde naskýtá myšlenka, zda nežádala jen rychlejší smrt (jelikož uškrcení bylo s největší pravděpodobností delším procesem – mohlo trvat minuty – nežli setnutí hlavy). *I řekla jim: „Nechte mne maličko se pomodlití.“ A když jí to dovolili, modlila se s rozpjatýma rukama k Pánu. Potom řekla: „Jestliže jste přišli mne zabít, snažně vás prosím, abyste mi mečem stáli hlavu.“ Toužebně si totiž přála po příkladu mučedníků prolítím své krve Kristu svědectví vydati a palmu mučednictví s nimi na věky přijmouti.*⁷⁵

Korelace mezi dvěma prototypy žen – žena křesťanka, oproti tomu žena panovnice, která je pokoušena d'áblem. V souvislosti s Ludmiliným životem se dozvídáme pouze o silné křesťanské víře, běžný život je zamlčen či přesunut na okraj. V případě Drahomířině je především ukázána její pomstychtivost a strach ze ztráty moci – atributy d'áblovy. Autoři ovšem nezapomínají také na boží mlýny, které melou po Ludmilině vraždě (Tunna a Gommon jsou vyhnáni ze země). Legendy jsou také opatřeny mnohačetnými zázraky: *V týchž pak dnech projevily se na hrobě přeblahoslavené a často jmenované paní a mučednice Ludmily přispěním milosti boží přeslavné zásluhy jejích ctností. Neboť z jejího náhrobku šířila se taková hojnost podivné a přelíbezné vůně, že převyšovala vůni všech vonných látek a květů. Mnozí tu také spatřili v tichu tmavé noci opětovně a na vlastní oči svíce a pochodně, božským jasem planoucí. A to všechno nezůstalo vládkyni, totiž její vražedkyni, nikterak utajeno.*⁷⁶

⁷⁵ KRISTIÁN. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. K vydání připravil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, 2012, s. 41.

⁷⁶ Tamtéž, s. 45.

7 HISTORICKÉ ŽENY

7.1 Kněžna Drahomíra

Drahomíra pocházela z kmene Havolanů a stala se manželkou přemyslovského knížete Vratislava, syna Bořivoje I. Kněžna Drahomíra není v hagiografických dílech příliš podrobně popisována, za hlavní Drahomířinu charakteristiku se považuje pouze mocenský boj s její tchyní Ludmilou, jenž končí Ludmilinou vraždou. Jak už jsem zmínila výše – Drahomíra je v mnoha dílech popisována jako pohanka: *Po jeho smrti se ujal správy knížectví, jak známo, bratr jeho Vratislav, jenž měl manželku jménem Drahomiř, ze Stodoran, země pohanských Slovanů, kterou třeba přirovnati k oné Jezabel, jež ve své zlobě vraždila proroky, nebo k Evě, manželce prvního člověka, která porodila Kaina a Abela. Neboť Drahomiř povila tomuto knížeti dva syny, jednoho jménem Václava, druhého pak Boleslava.*⁷⁷

Drahomíra ovšem není popisována pouze jako manželka panovníka, vdova či matka, ale jako domina, respektive vládkyně, panovnice. *Pro označování panovnice jsou používána i obecnější označení jako domina, femina, matrona a mulier...*⁷⁸ Na základě i tohoto Drahomířina označení – domina – je ještě více pravděpodobné, že v případě konfliktu mezi Drahomírou a Ludmilou se zcela jistě jednalo o mocenský boj, a ne o boj mezi křesťanstvím a pohanstvím.

Dle Zuzany Novotné je Drahomíře věnován větší prostor v Kristiánově legendě z důvodu širšího rozsahu této hagiografické práce. Kristián kněžně přisuzuje příznak moci. Novotná poukazuje na fakt, že v ostatních pramenech je Drahomíra pouze zobrazena jako mater čili matka a výjimečně jako genitrix.⁷⁹ Autorka také shrnula Kristiánova označení Drahomíry – tituly ductrix⁸⁰ a domina, jež jasně značí příznak moci.⁸¹

Zajímavé by bylo sledovat například některé etymologické aspekty v pojmenování přemyslovského rodu, protože určité zdůraznění slávy, moci apod. by mohlo leccos napovědět o rodové tradici a vnímání moci u jednotlivých příslušníků linie.

⁷⁷ KRISTIÁN. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. K vydání připravil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ, 2012, s. 29.

⁷⁸ NOVOTNÁ, Zuzana. *Latinská titulatura českých panovnic v nejstarší domácí hagiografii a historiografii*. Projekt BAPE 06/13 FPE ZČU. Práce dosud nebyla publikována

⁷⁹ ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český česko-latinský slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 51. Genetrix, řcis, f rodička.

⁸⁰ Tamtéž, s. 40. Dux, cis, m f vůdce (-kyně); vévoda.

⁸¹ Převzato z: NOVOTNÁ, Zuzana. *Latinská titulatura českých panovnic v nejstarší domácí hagiografii a historiografii*. Projekt BAPE 06/13 FPE ZČU. Práce dosud nebyla publikována.

Atributy slávy bychom mohli nalézt v pojmenování Drahomířiných synů – Václava a Boleslava. Dle etymologie přitom mají tato dvě jména stejný významový základ. Znamenají „více slavný“. *To bylo možno vyjádřit jednak praslovanským vetje (odtud naše více, slovenské viac, polsky wiecej; ale před druhou slokou -slav obyčejné váce-), jednak praslovanským bolje (srov. ruské bole, nyní obyč. boleje; u nás se drží jen právě jako složka tohoto jména). Byla ještě třetí možnost, proslov. pače, odtud jméno Pačeslav; zaniklo, ale zbyla po něm památka ve jménech místních (Pačlavice; ze staršího Pačeslavice).*⁸²

7. 2 Střezislava, matka svatého Vojtěcha

Autor píše o Střezislavě⁸³ prostřednictvím analistického záznamu – informuje o její smrti v roce 987: *Zemřela Střezislava, ctihodná matka svatého Vojtěcha a paní Bohu milá, hodná slout i být matkou tak velikého a svatého syna.*⁸⁴ Kosmas se o Vojtěchově matce zmiňuje kladně, avšak Bruno Querfurtský, jenž sepsal vojtěšskou legendu (*Nascitur purpureus flos*), zobrazuje Střezislavu jako ženu, která zhřešila – dala svému muži příležitost k mnohým nevěrám.⁸⁵ Odborníci se domnívají, že osoba Vojtěchovy matky je zmíněna ve vícero pramenech prostřednictvím dvou jmen (Střezislava, Adilburk). Jméno Střezislava pravděpodobně vychází z pramenů sepsaných na českém území. Autoři předpokládají, že Kosmas osobu Střezislavy vyčetl z letopisů sepsaných pravděpodobně v Břevnovském klášteře.⁸⁶

7. 3 Pradlena Božena

Kosmas se však orientoval i na ženy z prostého lidu. Za zajímavou situaci považují sblížení a následný sňatek Boženy s knížetem Oldřichem (kolem 1. poloviny 11. století). Autor poznamenal, že Oldřichova manželka byla neplodná, a proto si Oldřich vzal Boženu, s níž zplodil budoucího panovníka Břetislava I. V těchto posledních částech I. knihy, respektive v kapitole XXXVI., Kosmas dával Oldřicha a Boženu za názorný příklad toho, jak knížata postupovala při navazování bližších kontaktů se ženami. Soužití Oldřicha

⁸² KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*, 1974, s. 46.

⁸³ Střezislava byla sestrou knížete Boleslava I. a manželkou Slavníka.

⁸⁴ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 49.

⁸⁵ Převzato z: NOVÝ, Rostislav, ZACHOVÁ, Jana. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, 1987, s. 149.

⁸⁶ Převzato z téhož: s. 442.

s Boženou nevnímal nijak sociálně negativně a rozhodně ani ne nacionálně. Boženu líčí až překvapivě kladně: *Bylať vzhledem vynikající, pleti bělejší než sníh, jemnější než labuť, lesklejší než stará slonová kost, krásnější než safír.*⁸⁷ Nacionální hledisko můžeme nalézt v Kronice tak řečeného Dalimila na počátku 14. století:

*Raději sě chci s šlechtnú sedlkú českú smieti
než králevú německú za ženu jmieti.
Vřet' každému srdce po jazyku svému,
a pro to Němkyně méně bude přieti lidu mému.
Němkyni německú čeled bude jmieti
a německy bude učiti mé děti.
Pro to bude jazyka rozdělenie
a inhed zemi jisté zkaženie.
Páni, neviete dobra svého,
lajíce mi z manželstva mého.
Kde byste řečníky brali,
když byste před kniení stáli?“
Když z Božěny syna jměl,
tomu byl Břecislav vzděl.⁸⁸*

V těchto dobách byly nevěry, rozvody, sňatky za zvláštních situací či bigamistická soužití naprosto běžnou záležitostí.

7. 4 Břetislavova Jitka

Pokud jsem se zmínila o zvláštním a netradičním setkání Oldřicha s Boženou, nemohu nezpomenout také dramatického únosu Břetislavovy pozdější ženy Jitky z německého kláštera. Jitka ze Schweinfurtu, jež svou krásou předčila každou, byla jedinou dcerou německého panovníka Oty Bílého. Její otec a matka chtěli, aby se jejich dcera naučila žaltář, a tak ji odvezli do kláštera Svinibrod. Doufali, že takto ochrání svou dceru před muži. Břetislav I. se dozvěděl o Jitčině kráse a rozhodoval se, zda se bude ucházet o její ruku, nebo ji unese. Kosmas zde popsal, že se Břetislav rozhodl pro únos, protože si byl vědom pýchy německého rodu, který měl pocit nadřazenosti nad Slovary. Břetislav se

⁸⁷ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 60.

⁸⁸ DALIMIL. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu 1.* K vydání připravili Jiří DAŇHELKA a kol., 1988, s. 493.

vydal se svou družinou do onoho známého kláštera, odkud Jitku roku 1021 unesl: *A aby nebyla dána Němcům důvodná záminka vinit Čechy jaksi z bezpráví, hrdina Břetislav, pozdraviv otce, knížete Oldřicha, ihned jel s nevěstou přímo na Moravu.*⁸⁹

Po Břetislavovi nastoupil na knížecí stolec jeho prvorozený syn Spytihněv. V souvislosti s nastoupením Spytihněva II. Kosmas napsal, že panovník přikázal všechny Němce, chudé i bohaté, vyhnat z české země. Toto tvrzení dokazuje, že Spytihněv byl nacionalisticky založený. Neušetřil ani svou matku Jitku. Rovněž vyhnal i abatyši od svatého Jiří, jistou dceru Brunovu.⁹⁰

V roce 1058, konkrétně 2. února, zemřela Spytihněvova matka Jitka: *Nemohouc se jinak synu pomstít za utrpenou křivdu, na pohanu jeho i všech Čechů vdala se za Petra, krále uherského. Později byla od svého syna knížete Vratislava odtamtud přenesena a pochována v Praze vedle svého muže Břetislava v kostele svatých mučedníků Víta, Václava a Vojtěcha.*⁹¹

7. 5 První Vratislavova manželka

Spytihněv rozdělil českou zemi mezi své bratry – polovinu dal Vratislavovi II., druhou část Konrádovi a Otovi; a Jaromír byl v učením. Vratislav II. se nepohodl se svým bratrem a utekl do Panonie (Uhry), ale nechal svou manželku na hradě v Olomouci (okolo poloviny 11. století). Král Ondřej přijal Vratislava II. ve své zemi. Spytihněv si touto dobou na Moravě dělal, co chtěl. Vratislavovu manželku věznil na hradě Lštění⁹². Při následném propuštění Vratislavova manželka potratila a pak zemřela: *Když však uplynul jeden měsíc, na přímluvu biskupa Šebíře a předáků propustil svou snachu a dal jí průvod, aby se mohla vrátit k choti. Poněvadž byla blízko porodu, pospíchajíc na cestě, poškodila si dělohu a do tří dnů vypustila duši nejkrásnější mezi ženami, protože nemohla vydati z života nezralý útězek.*⁹³ I v této kapitole se objevila autorova značná empatie.

Kosmas už od počátku XV. kapitoly píše o dané ženě jako o manželce Vratislava II., avšak posléze autor označuje Vratislavovu ženu za Spytihněvovu snachu, nikoliv za jeho švagrovou. V latinském vydání z roku 1784 či v Pramenech dějin českých (Fontes rerum Bohemicarum) z roku 1874 se objevuje taktéž označení snacha – lat. *nurus* (v textu

⁸⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 70.

⁹⁰ Převzato z téhož, s. 96–97.

⁹¹ Tamtéž, s. 100.

⁹² Tamtéž, s. 259. Hradiště na jižním břehu Sázavy, 9 km od Benešova.

⁹³ Tamtéž, s. 99.

se konkrétně jedná o tvar v akuzativu *nurum: Nurum autem suam...*).⁹⁴ Na základě tohoto zjištění můžeme soudit, že se nejedná o chybu překladu z latinské kroniky do češtiny, ale tato mylná informace nejspíše vznikla buď z chybného latinského přepisu Kroniky Čechů, anebo sám Kosmas chyboval.⁹⁵ Latinský výraz *nurus* bývá obvykle překládán jako snacha, ale v kontextu Kosmova vyprávění se nepochybně jedná o jeho švagrovou. Nemůžeme vyloučit Kosmovu chybu, chybu opisovače, ale můžeme též spekulovat o možných významech latinského pojmu v raném středověku. Různým příbuzenským vztahům mohl odpovídat jeden latinský termín.

7. 6. Druhá Vratislavova manželka – Adleita

O druhé manželce knížete Vratislava Kosmas informuje v II. knize – krásná žena, do níž se Vratislav II. zamiloval. Adleita byla dcerou uherského krále Ondřeje, přítele Vratislava II: *Náhoda tomu chtěla, že tento král měl jedinou dceru jménem Adleitu; byla to dívka již pro lože manželské dospělá, velmi sličná, mnohý ženichům svým jsouc nadějí budící závist.*⁹⁶ V kapitole XX. se můžeme setkat s Adleitiným nekrologickým zápisem z roku 1062: *Dne 27. ledna zemřela kněžna Adleita, matka Jitky a Ludmily a též Břetislava Mladšího a Vratislava...*⁹⁷

7. 7 Třetí Vratislavova manželka – královna Svatava

Ve III. knize, v kapitole LVIII., se objevila královna Svatava v roli truchlící matky (2. polovina 11. století). Její syn Vladislav I. byl nemocen a jeho stav se zhoršoval. Svatava svého syna navštívila: *Já, ač jsem tvá matka a královna, přicházím pokorně a v bázni k tvým kolenům a padám před tebou kvůli tvému bratru na svá již se třesoucí kolena, na nichž jsem tě maličkého hýčkala*⁹⁸. Poté se mu snažila domluvit, aby se usmířil se svým bratrem Soběslavem I.: *Milý synu, nelkám nad tvým pro člověka neodvratným osudem,*

⁹⁴ Nurus, ūs, f snacha, mladá paní. Převzato z: ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český česko-latinský slovník*, 2002, s. 81.

⁹⁵ *Scriptorum rerum Bohemicarum tomus I...* Pragae: [cura et impensis regia Societatis scientiarum Bohemicae], 1784, s. 132.

Centrum mediévistických studií. *Fontes rerum Bohemicarum* [online]. FRB II. [citováno 2014-04-07]. Dostupné z WWW:

<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&action=jdi&cat=11&bookid=169&page=90&action_button.x=0&action_button.y=0>, s. 90.

⁹⁶ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 99.

⁹⁷ Tamtéž, s. 103.

⁹⁸ Tamtéž, s. 201–202.

*nýbrž pláči nad tvým bratrem a jeho životem, jenž je žalnější než smrt; ten, jsa uprchlíkem, tulákem a vyhnancem, raději by si přál nyní šťastně umřítí než nešťastně žítí.*⁹⁹ Soběslav matčiným prosbám vyhověl: *Učiním, matko, učiním, k čemu mi domlouváš, nejsem zrozen z diamantu nebo z Charybdy, že bych nevzpomínal na rodného bratra.*¹⁰⁰ Před Vladislavovou smrtí se bratři usmířili a Soběslav se vrátil z vyhnanství do Čech. Poté ho Vladislav uznal za svého následníka a Soběslav usedl na knížecí stolec. Tato událost se stala roku 1125. Téhož roku dne 21. října zemřel Kosmas dle dodatečně přiloženého nekrologického zápisu: *Vězte všichni v Kristu věřící, že skladatel této kroniky Kosmas, ctihodný děkan kostela pražského, zemřel dne 21. října téhož roku, v němž byl, jak známo, kníže Soběslav povýšen na stolec.*¹⁰¹

7. 8 Dcera Vratislava II.

Ve II. knize, respektive v kapitole XXXVI. se Kosmas zaměřil na rok 1085, konkrétně na den 25. prosince, ve kterém skonala Jitka, dcera Vratislava II.; byla manželkou polského knížete Vladislava¹⁰². *Poněvadž byla neplodná, samu sebe stále umrtvovala, obětujíc se v živou oběť Bohu se slzami a věnujíc se rozdělení almužen; pomáhala vdovám a sirotkům, a rozdávajíc velmi štědře zlato i stříbro po klášteřích, poroučela se k modlitbám kněží, aby ku prosbám svatých z milosti Boží obdržela plod, jehož jí příroda odpírala.*¹⁰³ Opět jsme zde našli středověké topoi – „pomoc vdovám a sirotkům“ používané v Kosmově kronice velmi často. Typickým znakem hagiografických děl jsou zázraky, jež se objevují i v Kosmově historiografické práci (snaha upevnit víru v Boha). Jitku Kosmas zobrazil jako ženu, která pomáhala každému a posílala dary opatu a jeho bratrům. Paní toužila po dítěti a modlila se k Bohu. Kosmas píše, že bůh ji vyslyšel a poté poslal kaplana, který jí prorokoval:¹⁰⁴ *„Jdi s Božím požehnáním a řekni své paní: ‚Doufej v Boha a nepochybuji o víře, poněvadž počneš a porodíš syna‘ ...*¹⁰⁵ Nakonec porodila syna Boleslava a za tři dny zemřela.

⁹⁹ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 202.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 202.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 209.

¹⁰² Kníže Vladislav – polský panovník z dynastie Piastovců.

¹⁰³ Tamtéž, s. 119–120.

¹⁰⁴ Převzato z téhož, s. 120.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 120.

7.9 Matylda Toskánská

Matylda Toskánská nevystupuje jako obyčejná žena, ale jako žena, která se ujímá svých povinností vládnout. Není pouze ženou, která žije ve stínu mužů, či svetic, jež jsou „ve stínu Krista“, je faktickou vládkyní, jako tomu bylo například v případě kněžny Drahomíry: *Matylda se po smrti otcově stala jako svobodná dívka jeho nástupkyní na stolci a suverénně se ujala svého úřadu...*¹⁰⁶ Ve II. knize, respektive v kapitole XXXII., autor nepřímo ženy až urážel. Ve vztahu k Libuši líčil Matyldu, dceru Bonifacia, jako ženu, která žádá švábského vévodu Velfa – ba se ho i doprošuje –, aby si ji vzal. Matylda nejprve pošle dopis vévodovi: *Ne z ženské lehkomyšlnosti nebo všetečnosti, nýbrž k prospěchu celého panství svého obracím se k tobě s tímto listem; až jej přijmeš, přijmi mne i celé panství lombardské.*¹⁰⁷ V této epizodě narazíme na erotický motiv, kde se německého vévodu Matylda snaží svést. Kosmas ji zde popisuje velmi zvláštním způsobem: *Ale on s ušima schlíplýma stál jak nějaký mrzutý oslík anebo jako řezník, který, brouse si dlouhý nůž, stojí v krámě nad tučnou krávou z kůže staženou, chtě z ní vyvrhnout droby. Dlouho seděla žena na desce jako husa, když si dělá hnízdo a vrtí zadkem sem a tam nadarmo.*¹⁰⁸ Z citace je patrné Kosmovo silné negativní zaujetí popisovanou osobou. S Matyldou je spojena také skutečnost, že mělo být v tehdejší době naprosto bezpředmětné, zda o sňatek žádá žena či muž: *Neboť i ženské i mužské pohlaví smí si žádati řádného manželství. A nezáleží na tom, zda muž, či žena přistoupí k prvnímu stupni lásky, jen když se dosáhne nerozlučného manželství. A to se neděje jinak než vzájemným souhlasem. Buď zdráv!*¹⁰⁹ Matyldino rozhodnutí se v každém případě podobalo Libušinu kroku, kdy donucena okolnostmi rozhodla o pozvání Přemysla na budoucí knížecí stolec.

Například Vladimír Karbusický se ve své knize Nejstarší pověsti české právě také zabývá komparací kněžny Libuše a Matyldy Toskánské: *Ano, také Matylda proslula svým „soudem“ nad papežem a císařem, tedy nepochybně dvěma muži, „kteří vynikali bohatstvím i rodem“, jak charakterizuje Kosmas sporné strany před soudem Libušiným. K Matyldinu „soudu“ došlo v roce 1077 na jejím sídle v Canosse, kam tehdy přišel císař, aby dosáhl zrušení klatby; musel se však podrobit jako kajícník, bosý a třesa se mrazem*

¹⁰⁶ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Praha: Mladá fronta, 1995, s. 24.

¹⁰⁷ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 115.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 116.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 115.

*dosáhl před Matyldiným trůnem odpuštění.*¹¹⁰ Nelze si nevšimnout letopočtu 1077, jenž je dle historiků spojen s Jindřichem IV., který se ocitl v boji o investituru s papežem Řehořem VII.¹¹¹

Matylda vystupuje jako panovnice i věštkyně. Objevuje se zde znatelná podobnost bájné Libuše a Matyldy Toskánské. Matylda si tak jako Libuše sama předurčila svého budoucího manžela. *Matylda sama vyvolila ženicha a vypravila k němu poselstvo, ochotná předat mu sebe i vládu z vyššího zájmu země („k prospěchu celého panství obracím se k tobě..., přijmi mne i celé panství lombardské...“), a poselstvo přivedlo ženicha slavnostně do jejího sídla na hradě Canossa.*¹¹² Určitou podobnost nenalzáme pouze v oblasti osobního výběru budoucího manžela (Libuše a Matylda si samy vyvolily své muže), nýbrž i v pozici ženy jako soudce. Tak jako Libuše rozsoudila dva muže, tak i Matylda se objevila v roli soudkyně. *Její moc jako panny na stolci vystihuje velmi dobře miniatura z roku 1115; Matylda zde drží v ruce symbol svého panství a má po straně odznaky soudní moci – zákon a meč. Matyldina rozhodčí role, kvazisoud nad dvěma muži, se odehrál roku 1077, vskutku také nad dvěma stranami vynikajícími bohatstvím a rodem – bylo to známé prostředkování mezi papežem a císařem, který se zpěchoval papežově moci v Německu.*¹¹³ Takzvaný Matyldin soud mezi papežem a císařem Jindřichem IV. dopadl ve prospěch papeže, kterému Matylda stranila (císař Jindřich považoval Matyldin soud za urážlivý, jelikož se později musel pokořit před papežem).¹¹⁴

Motiv věštkyně a muže stávajícího se zakládající osobou rodu, země či města – jak vidíme – se objevuje ve středověké literatuře často. Mohlo by se jednat o jakousi parabolu založení něčeho někým, vysvětlení kauzalit založení oné věci. Motivy ženy v roli věštkyně a vyvoleného muže se také zabýval Karbusický: *Tento motiv stál už při adaptaci aktu magické orby v zárodku přemyslovské pověsti v 10. století (muž s charizmatem a žena-*

¹¹⁰ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české: fantazie, domněnky, fakta*. Praha: Mladá fronta, 1967, s. 36.

¹¹¹ Papež Řehoř VII. vydal v roce 1075 bulu „Dictatus papae“, ve které prosazoval požadavky církve. Chtěl mít vliv na světské panování – to se odrazilo v možnosti odvolání panovníka. Papež Řehoř VII. také zrušil císařské privilegium, a to jmenování biskupů do úřadu. Konflikt mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem je převážně znám díky papežově klatbě. Císař se nakonec musel před papežem pokořit, dokonce se prý vydal bos do Canossy.

¹¹² KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*, 1995, s. 25–26.

¹¹³ Tamtéž, s. 24.

¹¹⁴ Převzato z téhož: s. 24.

hadačka). U Solověje a Zapavy¹¹⁵ se objevuje stejně jako u Přemysla a Luboše tento sled motivů:

I. Cizí ženich zdaleka.

II. Záhon země neorané a neobdělané (na něm orá Přemysl) a ořeší jako erotická symbolika.

III. U ženicha se projevují nadpřirozené úkazy (neboť jde o epicky osvojené představy „svatého sňatku“).

IV. Princezna tajně v noci ženicha navštěvuje.

V. Potom ho představí jako svého vyvoleného ženicha.¹¹⁶

Podle Karbusického Kosmas mytické postavy často připodobňuje postavám historicky známým. Matylda je zobrazována dvojitým způsobem, jakožto historická žena a jako věštkyně. Karbusický se domnívá, že je důležité, aby mytické postavy byly zobrazovány jako historické osobnosti, jež jsou pro lidi věrohodnějšími. Bylo velice žádoucí co nejvíce připodobnit tyto osoby, například bájnou kněžnu Libuši, současným historickým postavám, například Matyldě Toskánské.¹¹⁷

¹¹⁵ Kyjevská princezna Zapava a cizí ženich – bylina zřejmě varjažského původu. Převzato z: KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*, 1995, s. 160.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 160–161.

¹¹⁷ KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české: fantazie, domněnky, fakta*, 1967, s. 38.

8 TEHDEJŠÍ MORÁLNÍ ÚPADEK S OHLEDEM NA HISTORICKÝ KONTEXT

Autor se nejednou zabýval záležitostmi středověké morálky. Například v kapitole IV., která obsahuje Šebířovo kázání. Objevuje se zde mnoho narážek na chování žen tehdejší doby. Toto chování zapříčinilo vznik Břetislavových dekret upravujících neuspořádané manželské poměry. Dekreta předepisovala zákazy a konkrétní tresty za porušení právních předpisů. V Břetislavových dobách se silně bojovalo proti alkoholismu, cizoložství a následným potratům. Tyto hříchy se braly za největší, za které bylo nutné přísné potrestání: *Biskup Šebíř pravil: Kdo by jinak učinil, budiž klet! Týmž trestem mají býti stíženy panny, vdovy a cizoložnice, o nichž je známo, že pozbyly dobrého jména, porušily stud a obtěžkaly smilstvím. Neboť když se mohou podle své vůle vzdáti, proč se dopouštějí cizoložství a svůj plod vyhánění, což je zločin ze zločinů nejhorší.*¹¹⁸ Kosmas líčení tamější situace doplňoval tím, že panovník Břetislav I. také zakázal pořádání nedělních trhů a provozování krčem, protože právě hospody byly plné špatností, krádeží, vražd, alkoholismu a cizoložství. Vina obviněných se posuzovala soudně, a to za pomoci různých donucovacích či mučících prostředků, například žhavého železa nebo bičování.

¹¹⁸ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 81.

9 ODLIŠNOST III. KNIHY KOSMOVA DÍLA

Oproti dvěma knihám předešlým nelze přehlédnout jistou odtažitost, zdrženlivost v pojetí žen v pozdějším Kosmově věku. Třetí kniha začíná 90. léty 11. století, Kosmas zde popisuje dobu, kterou zažil, a to už ve vyzrálejší věku. Zmínky o ženách se objevují minimálně, ani o své ženě Božetěše¹¹⁹, která zemřela v roce 1117, se nevyjadřuje obsáhle, nýbrž jen stručně (jedná se o analistický záznam): *Zemřela Božetěcha, jež bývala nedílnou družkou veškerých osudů mých, v den třetí a dvacátý v lednu.*¹²⁰ Přestože se jedná o krátký záznam, je velice zajímavé, že se Kosmas v kronice zmiňuje o smrti své ženy – jako by se jednalo o úmrtí slavné osobnosti, panovnice či světice. Soudě dle tohoto analistického záznamu byla Božetěcha významnou součástí Kosmova života, anebo se můžeme zabývat otázkou, zdali autor nezmínil úmrtí své manželky z důvodu větší informovanosti o své osobě.

Mimo svou ženu Božetěchu zde Kosmas dále píše o své múze, respektive rozmlouvá se svou múzou, jedná se o apostrofu. Zajímavostí je obsah rozhovoru s múzou, ve kterém je cítit autorův strach, a to z nejasných důvodů: *Nyní, milená múzo, svůj ret hled' zadržet prstem. I když dobře to víš, měj rozum a neříkej pravdu, chceš-li mít rozum jak já, jen kratičce jedině řekni: „Opět Bořivoj kníže byl z výšin knížectví svržen.*¹²¹ V těchto letech české knížectví procházelo nemalými změnami v panovnické sféře, na trůn usedl kníže Vladislav I., který se posléze vypořádal se svým bratrem Soběslavem, poté Vladislav I. přijal z nejasných důvodů za knížete Bořivoje, jenž během několika let předal knížecí stolec opět Vladislavovi, a to z nevysvětlitelných důvodů.

Fiktivní rozhovor s múzou autor také vede na konci třetí knihy, tedy před svou smrtí, kdy se Kosmas rozmýšlí – spíše se ptá múzy – zda má pokračovat v psaní dějin nebo zda má historiografie zanechat: *A proto sličná rádčyně má, dej nyní, múzo, mi radu, mám-li tu zaraziti kotvu u břehu, či, až dosud burácejí větry, mám rozestřít plachty k plavbě na širé moře.*¹²² V této poslední části kroniky, respektive v kapitole LIX., autor také zmiňuje svůj věk, který je vyšší než osmdesát. Posledním datem, které historiograf uvedl, byl 23. květen. Dodatečný zápis je zaznamenán 21. října roku 1125: *Vězte všichni*

¹¹⁹ Konkrétně se jedná o kapitolu XLIII. třetí knihy.

¹²⁰ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1772, s. 189.

¹²¹ Tamtéž, s. 191.

¹²² Tamtéž, s. 205.

*v Kristu věřící, že skladatel této kroniky Kosmas, ctihodný děkan kostela pražského, zemřel dne 21. října téhož roku, v němž byl, jak známo, kníže Soběslav povýšen na stolec.*¹²³

¹²³ KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 209.

10 PROBLEMATIKA ZOBRAZOVÁNÍ ŽEN V KOSMOVĚ KRONICE ČECHŮ V RÁMCI DIDAKTICKÉ VYUŽITELNOSTI

Tuto bakalářskou práci můžeme využít ve výkladu literatury jak na základních, tak středních školách v rámci učební látky středověká literatura – Kosmova Kronika Čechů, Kristiánova legenda a další historiografická a hagiografická díla. Práci můžeme také aplikovat při výuce dějepisu – období raného středověku (genealogie, důležité historické mezníky – založení pražského biskupství, lucká válka, bájně založení raně středověkých hradišť, kult českých světců spojený s celoevropskou christianizací apod.).

Zobrazení středověkých žen může být využitelné i v sociologických vědách, jak v samé sociologii v rámci výuky základů společenských věd na gymnáziích a jiných středních školách, tak v sociologickém oboru gender. V genderovém výkladu se zejména mohou využít pasáže, v nichž jsou ženy hanlivě zobrazovány (viz kněžna Libuše či panovnice Matylda Toskánská). V rámci předmětu společenské vědy bychom mohli práci také využít při výkladu dějin náboženství, respektive v religionistice (periodizace dějin křesťanství v době raného středověku spojené s christianizací a vytvářením kultu světce).

V souvislosti s výukou českého jazyka můžeme tuto práci taktéž aplikovat při výkladu týkajícího se lexikologie, a to konkrétně v disciplíně onomastika čili nauka o vlastních jménech (viz původ vlastních jmen Boleslav a Václav mající stejný významový původ, a to „více slavný“, či při výkladu jména Libuše souvisejícího i s výkladem polského historika Aleksandra Brücknera, jenž se domníval, že Libuše nebyla žena, nýbrž muž Luboš apod.).

ZÁVĚR

Bakalářská práce si dala za cíl zaměřit se na autorovo zobrazení žen v Kronice Čechů. Prostřednictvím Kosmova díla je nám umožněno nahlédnout do tehdejší doby a následně si představit společenské situace, ve kterých ženy neměly lehkou úlohu. Důležitým poznatkem je fakt, že Kosmas se ke všem ženám nevyjadřoval hanlivě či urážlivě. V díle se objevily jak ženy kritizované, tak opěvované.

K ženám oslavovaným bychom mohli řadit světice, abatyše nebo ženy výrazného křesťanského vyznání, například abatyši Mladu Kosmas popisoval velmi kladně. Naopak k ženám hanlivě charakterizovaným patřily panovnice a ženy se špatnými morálními hodnotami. Ať už se jednalo o bezejmenné ženy, nebo ženy z panovnického rodu, již byla například Matylda Toskánská, kterou Kosmas líčil s mnoha přirovnáními ke zvířatům – k huse či krávi.

Většina společnosti byla nejvíce kritizována při popisu dob Břetislavových. V této části kroniky, respektive ve II. knize, se autor zmínil nejčastěji o všech hříších, jež lidé natropili. Mezi největší lidské neřesti patřily potraty, alkoholismus, cizoložství, vraždy a krádeže. Kosmas v těchto kapitolách také neopomenul zmínit tresty, které následovaly po provinění. V těchto dobách vznikla nejstarší česká právní památka – Břetislavova dekreta, která vyhlásil kníže Břetislav I. v 1. polovině 11. století nad hrobem svatého Vojtěcha ve Hnězdně. Tento právní předpis vedl ke christianizaci, a tedy následnému odstranění všech pohanských zvyků v české zemi.

V souvislosti s christianizací naší země stojí za zmínku hypotéza, že autor libost či nelibost zdůvodňoval také tím, zda byla žena křesťankou či pohankou. To se objevilo například u Drahomíry, manželky Vratislava I. Svatý Václav zde byl líčen jako příkladný křesťan, zato jeho matka byla považována za pohanku. Autor byl církevním hodnostářem, takže by takovéto rozdílné charakterizování žen mohlo být pochopitelné. Na Kosmovy názory měla vliv rovněž četba hagiografických děl. Podle mnoha historiků však není pravděpodobné, že Drahomíra byla pohankou. Mnozí autoři hagiografických či historiografických prací spíše chtěli důvod daného sporu spojovat s konfrontací křesťanství s pohanstvím. Špatní lidé byli často zobrazováni jako pohané, naopak dobří lidé byli spjati s křesťanskou vírou a pobožným životem.

Dle mého názoru, jež jsem získala po několikerém čtení Kroniky Čechů, je důležitým poznatkem, že Kosmas zřejmě neměl v úmyslu prvoplánově kritizovat či urážet ženy. Pasáže, ve kterých se autor nelibě zmínil o ženách, se objevují ve formě jakýchsi

vsuvek či poznámek, dle kterých autor chtěl dílo poněkud odlehčit či mírně zlidštit, aby nebylo pouhým výčtem letopočtů a stručně pojatých událostí. Takto lapidárně se například zmínil formou nekrologického zápisu o Doubravce¹²⁴, dceři Boleslava I.: *Zemřela Doubravka. Byla velmi nešlechtná; neboť jsouc již ženou pokročilého věku, když se vdala za polského knížete, sňala závoj se své hlavy a vstavila si na ni vínek panenský, což bylo veliké bláznovství od té ženy.*¹²⁵ O Doubravce autor píše s určitým opovržením, které může souviset s negativním hodnocením činů jejího otce Boleslava I., jenž zavraždil svého bratra.

Pokud byl tohle opravdu Kosmův záměr, pak se podařil. Dílo se tak stává jedinečným historiografickým pramenem s prvky hagiografickými, místy až bájnými, jako tomu bylo kupříkladu na počátcích kroniky – bájně vyprávění o vzniku české země a následných začátcích linie Přemyslovců.

Velké množství historiků Kosmovo dílo kritizuje a haní, a to především z důvodu datační nespolehlivosti ve vztahu k raným českým dějinám. Je ale třeba uvažovat o tom, s jakými prameny autor pracoval, nejednalo-li se například o datačně nespolehlivé analistické záznamy. I přesto se můj názor na tento skvost českého kronikářství nemění. Kosmas byl prvním kronikářem, který psal na našem území. Kdyby nebylo jeho kroniky, nebylo by dalších historiografických děl, která vznikala po Kronice Čechů. Mnohým středověkým historiografům Kosmas sloužil jako předloha. Je jisté, že se v kronice objevilo mnoho historických chyb či nejasností, ale na tehdejší dobu je neskutečně výjimečným a kvalitním dílem, které už ve své době vynikalo vytříbenou latinou.

¹²⁴ Doubravka byla ženou Měška I. a zemřela v roce 977. Převzato z: KOSMAS. *Kosmova kronika česká*, 1972, s. 242.

¹²⁵ Tamtéž, s. 48.

RÉSUMÉ

The main aim of my Bachelor work is an analysis of women's problems which are mentioned in Kosmas' *Chronica Boemorum*. I categorize women into different groups: mythical women, saint women and historical women. When saint women described, Kosmas' social position is distinctly established. Primarily, I focus on social positions of women in Kosmas' work but I also try to analyze them within the European historical context. Except for Kosmas' Chronicle, I use hagiographical works, too, e.g. Kristian's Legend, or the historiographical work, *The Chronicle of So-called Dalimil*. In my work, I concentrate on truthfulness or untruthfulness of Kosmas' data, as well, both intentional and unintentional, which might have been caused by copying or using unreliable sources. At the end, I try to show the possible use of my work in didactic practice.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BAUER, Jan. *Ženy z rodu Přemyslovců*. Frýdek-Místek: Alpress, s. r. o., 2012. ISBN 978-80-7362-956-4.

DALIMIL. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Vydání textu a veškerého textového materiálu I*. K vydání připravili Jiří DAŇHELKA a kol. Praha: Academia, 1988.

ENNENOVÁ, Edith. *Ženy ve středověku*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-369-7.

FORST, Vladimír a kol. *Lexikon české literatury 2/II K–L*. Praha: Academia, 1993. ISBN 8020004696.

KARBUSICKÝ, Vladimír. *Nejstarší pověsti české: fantazie, domněnky, fakta*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1967.

KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Praha: Mladá fronta, 1995. ISBN 80-204-0524-0.

KOPEČNÝ, František. *Průvodce našimi jmény*. Praha: Academia, 1974.

KOPIČKOVÁ, Božena. *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha: Historický ústav, 1992. ISBN 80-85-268-11.6.

KOSMAS. *Kosmova kronika česká*. 5. vydání. Praha: Svoboda, 1972. CNB000296615.

KRISTIÁN. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*. 2. vydání. K vydání připravil Jaroslav LUDVÍKOVSKÝ. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-291-0.

LE GOFF, Jacques a kol. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-274-8.

LENDEROVÁ, Milena; kol. *Eva nejen v ráji: Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0375-6.

LENDEROVÁ, Milena; KOPIČKOVÁ, Božena; BUREŠOVÁ, Jana; MAUR, Eduard. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

NEUMANN, Stanislav Kostka. *Dejiny ženy. Populárne sociologické, entologické a kultúrno-historické kapitoly, zväzok tretí: Žena středověká a renesančná*. Bratislava: Pravda, 1971.

NOVOTNÁ, Zuzana. *Latinská titulatura českých panovnic v nejstarší domácí hagiografii a historiografii*. Projekt BAPE 06/13 FPE ZČU. Práce dosud nebyla publikována.

NOVÝ, Rostislav, ZACHOVÁ, Jana. *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*. Praha: Vyšehrad, 1987. CNB000037143.

SADÍLEK, Josef. *Kosmovy staré pověsti ve světle dobových pramenů /antické a biblické motivy/*. Praha: Petrklíč, 1997. ISBN 80-852-443-88-1.

Scriptorum rerum Bohemicarum tomus I. Cosmae ecclesiae Pragensis decani Chronicon Bohemorum ad fidem codicis ms. bibliothecae capituli ecclesiae metropolitanae Pragensis recensitum, cum aliis codicibus tam manuscriptis, quam impresis collatum. Accedunt eiusdem Cosmae continuatores canonici Pragenses duo ex eodem codice metropolitano, tertius Monachus Sazaviensis e codicibus Vindobonensi et Dresdensi. Adiecta lectionum varietate. Pragae: [cura et impensis regia Societatis scientiarum Bohemicae], 1784.

SLÁMA, Jiří. *Střední Čechy v raném středověku. 3.: Archeologie v počátcích přemyslovského státu*. Praha: Univerzita Karlova, 1989.

ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český česko-latinský slovník*. 3. vydání. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-144-6.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha: Academia, 1968.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha: Academia, 1981.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců: Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-71-06-138-7.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7.–10. století): tři studie ke „Starým pověstem českým“*. Praha: Lidové noviny 2003. ISBN 80-7106-646-X.

VÁŇA, Zdeněk. *Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu*. Praha: Academia, 1973.

VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel; KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, ISBN 978-80-7380-127-4.

SEZNAM POUŽITÝCH ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

KVASNIČKA, Daniel. *Český ekumenický překlad. Biblenet* [online]. Česká biblická společnost, 2009. Dostupné z WWW: <<http://www.biblenet.cz/>>.

Centrum medievistických studií. *Fontes rerum Bohemicarum* [online]. FRB II. Dostupné z WWW: <<http://147.231.53.91/src/index.php?s=v&cat=11&bookid=169>>.